

Marx in Engels o kriminaliteti in nadzorstvu (ter »marksizem« v teoriji kriminologije)*

Janez Pečar**

Ob stoletnici Marxove smrti je treba, ne glede na to okoliščino, ugotoviti predvsem dvoje, da se je zanimanje za marksizem v 70. letih tega stoletja, kot pravijo, močno pomaknilo proti Zahodu in da hkrati začne s tem v zvezi naraščati število razprav o marksizmu tudi v kriminologiji. Čeravno oba protagonista, to sta **Marx in Engels, nista izdelala nobene teorije o pravu in državi in s tem v zvezi prav tako ne o kriminalu in nadzorstvu**, ne gre prezreti dejstva, da je v njunih delih dosti sicer obrobnih in bežnih spoznanj, s katerimi se danes kakorkoli ukvarjamo v znanostih o človeku-deviantu. Še zlasti pa je potrebno omeniti njuna opazovanja in analize o družbenih vplivih kapitalistične ureditve na deviantnost delavskega razreda in njeno obravnavanje, kar neposredno zadeva kriminalno etnologijo in (takratno) družbeno reakcijo nanj.

Odveč je poudarjati, da je bilo človeško življenje v 19. stoletju drugačno, kot je danes. Ne smemo spregledati, da je bilo tudi znanja manj, in to ne takšnega, kot ga poznamo ob koncu 20. stoletja na prenekaterih področjih. Zato je celo stoletje in še več po tem nevhvaležno iz posameznih fragmentov sklepati na celovitost kakega področja po današnjih merilih in pričakovati, kaj bi v preteklosti moral kdo, ki je kdaj pisal, o čem vedeti. To po eni plati. Po drugi pa je lahko zelo nekorektno in neznanstveno bolj iz sporadičnih omemb kakšnih vprašanj o kriminalu in represiji graditi znanost na kakem področju in se krčevito držati tega, kaj je kdo rekel in česa ne, ali celo svojevoljno pojasnjevati, kaj je kdo pri tem mislil. S takimi pojavi o Marxu in Engelsu se srečujemo tudi v zadnjem desetletju, ko so silovito vzniknila predvsem v zahodnem svetu razna pisanja in pozivanja na Marxa in Engelsa tudi glede kriminalitete in formalnega družbenega nadzorstva.

S tem pa nikakor ni rečeno, da je tisto, kar so ugotovili pred stoletjem, danes brez vrednosti. Narobe, lahko je spoznanje, ki ga moramo razvijati naprej in mu v njegovem kontekstu dati svojo vrednost, ne pa šteti za vselej zaključeno in dokončno in ga ponujati pred začetkom 21. stoletja. To često vzbuja posmeh in škodo, nenazadnje tudi klasikom marksizma. Pisanja te vrste pa so celo tudi takšna, da bi se težko odločili, ali so

* Sestavek je zelo razširjena verzija piščevega prispevka za »Zihenlove dneve 1983« na temo »Marxova vizija socialističnega razvoja in sodobni socializem«, Škofja Loka, 20. in 21. oktober 1983.

** Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

le primerjave marksizma in kriminologije ali marksizem v kriminologiji ali pa kar marksistična kriminologija v skrajnem primeru, pri čemer je včasih dvomljivo, kaj sta ideologija in politika in koliko to posega v teorije oziroma kriminologijo. To toliko bolj, ker obravnavajo današnje družbene ureditve, ne toliko v socializmu kot predvsem v kapitalizmu, kar povzroča tudi v znanosti nemalo nasprotovanj. Marx in Engels sta kritizirala kapitalistično družbo, o politični ureditvi, ki naj ji sledi, sta pisala samo dobro. Toda **socializem ni brez kriminala**. V zgodovini socializma so se dogajale v imenu družbe (ali države) ali ideologije krutosti, ki jih kapitalizem s svojimi represivnimi organi ni počenzal (kvečjemu fašizem). Zato na področju kriminalitete in represije z dogmatskim marksizmom v 20. stoletju, ki ga nekateri »producirajo« na Zahodu, ni kaj dosti početi, zlasti pa ne v socialističnih družbah. Očitki pa hkrati letijo tudi na družboslovce, ki žive v socializmu, češ, da od Marxa dalje nismo kaj dosti prispevali v zakladnico »marksizma«, zlasti ne v kriminološki misli. Podobno je s teorijami o državi in pravu še posebno, ker gre danes za določeno scientifikacijo kontrole in ideologije (izjeme Lenin, Pašukanis in drugi).

Zlasti Marxova dela radi kategorizirajo v tista, ki jih je pisal kot »mlad« ali »star«, »zrel« ali »nezrel«, »dovolj« ali »ne dovolj precizen«, pa »dognan« in »nedognan«¹ itd. Jemljejo jih iz konteksta zgodovinskega razvoja² itd., kar povzroča zmedo in nezaupanje v njihovo koristnost. Toda v zadnjem času so nastali s tako imenovano radikalno kriminologijo vendarle nekateri poskusi, ki bolj sistematično obravnavajo vprašanje odklonskosti in represije. Toda često so tendenciozni, dogmatski in naravnani na kapitalizem. Za socialistično družbo ostajajo praznih rok. Tu pa doslej še ni bilo posebne zagnanosti in ne uspehov pri razvijanju marksistične kriminologije, kot pričakujejo na Zahodu, da bodo v teh deželah oblikovali sistematično teorijo o kriminalu in deviantnosti. Zlasti premalo se povezuje ekonomiko in odklonskost, vlogo države kot politične organizacije z njeno prisilo, družbeno slojevitost s kriminalom itd. Hkrati pa se zopet sliši očitke, zakaj Marxu tolikšna pozornost v kriminologiji, če se je s kriminalom ukvarjal le površno.³

¹ Supek, v: Marx i savremenost, I., s. 274.

² Jogan M., s. 267.

³ Huff V.: Radical Criminology, s. 64.

Marxa in Engelsa je težko ločevati in prav tako oba od marksizma, čeravno sta se včasih distancirala drug od drugega in tudi od marksizma⁴ (oziroma od različnih marksizmov). Zato ju tudi ta sestavek upošteva skupaj. Z njim nimamo nobenih pretenzij, da bi dali celovit pregled o njunem pisanju o kriminaliteti in nadzorstvu, niti da bi to ocenjevali. Želimo le spodbuditi razmišljanja o vlogi marksistične misli v kriminologiji, in sicer v tistem delu, ki zadeva pomen družbenih razmer na deviantnost in represijo. O tem pa sta bila oba klasika brezkompromisna in zgodovinskodialektična materialista.

1. Kriminal in nadzorstvo

Za današnja razmišljanja o družbenih deviantnostih, zlasti pa o kriminaliteti in o procesih okoli nje v delih Marxa in Engelsa je značilno predvsem naslednje:

— Za pojave, ki jih v tem trenutku štejemo kot odklonske, sta često **uporabljala različne izraze**, kot npr.: kriminal, prekrški, grehi, kršitve pravil in drugo. Sodobni preučevalci iščejo skladno s posameznimi teksti, odtenke v določenih sinonimih in ugotavljajo njihov pomen.

— Prevladuje prepričanje, da sta o kriminaliteti, kaznovalnem pravu, kazni, o (formalnem) družbenem nadzorstvu (to je o policiji, sodstvu, zaporih) itd. **pisala mimogrede, toda v raznih delih in kot izraz celovitega boja** zoper anomičnost in odtujenost ter prizadevanj za ugodnejše življenje **delavskega razreda**, seveda v razmerah buržoazne družbe. Obenem sta, če se je le nudila priložnost, izražala svoja prepričanja, da kriminal in družbene deviantnosti izhajajo predvsem iz razredne strukture družbe in iz razmerij med obema nasprotujočima si razredoma — proletariatom in buržoazijo.

— S tem v zvezi je seveda zaman pričakovati, da bi njuna spoznanja in stališča predstavljala **zaokrožene teorije ali sistem** določene discipline, kot so: kriminologija, pravo in glede na to tudi o družbeni deviantnosti oziroma družbenih mehanizmih reagiranja na deviantnost ni pričakovati teoretičnih izhodišč. Na to je opozoril že Lenin.⁵

— Oba sta pisala predvsem **sredi in v drugi polovici** 19. stoletja, to je še preden se je vidnejše razvila sociološka kriminologija. Vendar

⁴ Campbell/Viles, s. XI.

⁵ Đorđević J.: Prilog pitanju marksističke pravne teorije i marksističkog pravnog metoda, Gledišta 20, 1979, 2, s. 29/30.

sta uporabila prenekatera spoznanja o kriminalu (Quetelet), razvoju družbene reakcije zoper kriminal in s tem v zvezi dokazovala potrebnost sprememb družbene ureditve, opirajoč se zlasti na politično ekonomijo.

Zato v njunih delih ni mogoče iz sporadičnih posameznosti, ki sta jih navajala kot časnikarja, v medsebojnih pismih in drugim, v raznih delih (npr. Položaj delavskega razreda v Angliji, Kapital itd.) ugotoviti celovitega pogleda na deviantnost in nadzorstvo. Njima je bil v ospredju politični boj in seveda ne zgolj teoretična spoznanja o kriminalu in (takratne) družbene (kapitalistične) reakcije nanj.

V pisanjih, ki se ukvarjajo z njunima pogledoma na deviantnost, je najpogosteje naveden, tisti del iz »Teorije o presežni vrednosti«, ko Marx govori in o vlogi storilca kaznivega dejanja v proizvodnem odnosu.⁶ Pravi takole.⁷

»Filozof ustvarja ideje pesnik pesmi, duhovnik pridige, profesor učbenike in tako naprej. Kriminallec ustvarja kriminal. Če si nekoliko pobliže ogledamo zvezo med to zadnjo vejo proizvodnje in družbo kot celoto se bomo znebili marsikaterega predsodka. Kriminallec ne ustvarja le kriminala, temveč tudi kazensko pravo in poleg tega še nujni učbenik, v katerem vrže že omenjeni profesor na trg svoja predavanja kot »blago«. To prispeva k povečanju narodnega bogastva, ne glede na osebno veselje, ki ga — kot je rekla pristojna priča gospod profesor Roscher — pisanje učbenika prinese samemu piscu.

Kriminallec poleg tega povzroči potrebo po policiji, kazenskem pravosodju, stražnikih, sodnikih, rabljih, porotnikih idr.; vsi ti pa ustvarjajo različne vrste poslov, ki oblikujejo zopet številne kategorije družbene delitve dela, razvijajo različne sposobnosti človekovega duha, ustvarjajo nove potrebe in nove zaslužke, da te potrebe zadovoljijo. Že sama tortura (mučenje) je dala povod za najbolj genialne mehanične izume in zaposlila mnogo častitljivih obrtnikov pri izdelavi svojih naprav.

Kriminallec ustvarja določen vtis, deloma moralen, deloma tragičen kot v kakšnem primeru, in dela »uslugo« na ta način, da vzbuja moralne in estetske občutke javnosti. Ne ustvarja le učbenikov kazenskega prava, ne le kazenskih zakonikov in vzporedno z njimi zakonodajalcev na tem področju, temveč tudi umetnost, leposlovje, novele in celo tragedije, kot kažejo naslednja dela: Müllerjev »Schuld«,

⁶ O tem glej: Taylor, Walton, Young: Critical Criminology, s. 221/2; Taylor, Walton, Young: The New Criminology, for Social Theory of Deviance, s. 210/1; Traverso/Verde; Criminologia critica, 23/4; Cain/Hunt: Marx and Engels on Law, s. 190/1; itd.

⁷ Nekateri prevodi so iz K. Marx, F. Engels: Izbrana dela v 5. zvezkih, Cankarjeva založba, Ljubljana 1976, druge pa sta iz posameznih virov prevedla Ivanka Sket, profesorica angleščine in francoščine in dokumentalistka v Inštitutu za kriminologijo v Ljubljani, oz. pisec sam.

Schillerjev »Rauber«, Sofoklejev »Edip« in Shakespeareov »Richard Tretji«. Kriminallec skali monotonijo in vsakdanjo varnost buržoaznega življenja. Na ta način ga obvaruje pred stagniranjem in povzroči neprijetno napetost in živahnost brez katere bi celo vzpodbuda za teknovanje zamrla. Tako daje spodbudo proizvodnim silam. Medtem ko kriminal prevzame tisti del prebivalstva, ki je odvečen na trgu delovne sile in na ta način zmanjša teknovanje med delavci ter tako prepreči, da bi plače padle pod določen minimum, zaposli borba proti kriminalu drugi del tega prebivalstva. Tako postane kriminallec kot ena izmed tistih naravnih »profiuteži«, ki vzpostavi pravilno razmerje in odpre celo vrsto »koristnih« zaposlitev.

Učinek kriminalca na razvoj proizvodnih sil lahko prikažemo bolj nadrobno. Ali bi ključavnice sploh kdaj dosegle sedanjo stopnjo dovršenosti, če ne bi bilo tatov? Ali bi izdelovanje bankovcev doseglo sedanjo popolnost, če ne bi bilo ponarejevalcev? Ali bi si mikroskop utrl pot v običajno trgovino, če ne za ugotavljanje prevar? Ali uporabna kemija ne dolguje toliko ponarejanju blaga in naporom, da bi to razkrinkali, kot pošteni vnemi za proizvodnjo blaga? Kriminaliteta s svojimi stalno novimi metodami napadov na imovino, stalno ustvarja nove metode zaščite in je zato tako produktivna kot so stavke za izum strojev. In če zapustimo področje zasebne kriminalitete: ali bi svetovni trg sploh kdaj nastal, če ne bi bilo narodne kriminalitete. Dejansko, ali bi celo nastali narodi? In ali je bilo Drevo greha istočasno tudi Drevo znanja že od Adama naprej?

Marx, K.: Theories of Surplus Value, Vol. I. Moscow, Foreign Languages Publishing House 1969, s. 387—388, navedeno po Critical Criminology. Edited by I. Taylor et al. London, Routledge & Kegan Paul 1975, s. 221—222.

Nekateri to Marxovo pisanje razlagajo kot funkcionalistično gledanje na vlogo kriminala v ekonomiji. Drugi sodijo, da gre pri tem le za ironični prehod v teoriji o presežni vrednosti. Tretji mislijo, da je Marx pripisoval kriminalu inovativni pomen. Podobnega mnenja so celo nekateri današnji kriminologi (ki Marxa morda sploh niso brali). Drugi zopet vidijo v tem pisanju vpliv družbene delitve dela v kapitalistični družbi (ki tudi v drugih političnih ureditvah ni dosti drugačna), tja do tistih, ki imajo kriminal za neizogiben družbeni pojav, ki se mu ni mogoče izogniti v nobenem družbenem redu.

Marxa tudi pri tem, kot marsikje drugje, različno razlagajo. Vsakdo ga bolj ali manj pojasnjuje po svoje in prav zgoraj navedeni izvleček povzroča nemalo spopadov med »marksističnimi« in »nemarksičnimi« kriminologi in tistimi, ki se zavestno ne opredeljujejo.

Ob veliki razpršenosti posameznih omemb o kriminalu, na katere naletimo brez medsebojne povezanosti, pa je pri Marxu zlasti potrebno omeniti dela »Smrtna kazen« — pamflet gospo-

da Kobdena — odločitev angleške banke; »Naseljenost, kriminaliteta in pavperizem«; »Jacques Peaget o samomorilstvu« itd. Pri Engelsu pa predvsem »Položaj delavskega razreda v Angliji«, »Stanovanjsko vprašanje«⁸ itd.

Ni odveč poudariti, da sta oba klasika pisala o kriminaliteti v povezanosti z razrednim bojem, načinom proizvodnje, ideologijo, državo itd. Zato ni čudno, da jima prenekateri pripisujejo, da sta (zlasti Engels) gledala na kriminal kot na sredstvo boja delavskega razreda.

Po teh mnenjih naj bi bil zanju kriminal kot odgovor na zatiranje proletariata, reagiranje na brutalizirane razmere, zavestna dejavnost delavskih organizacij, s čemer naj bi imela kriminaliteta določen revolucionaren pomen.⁹ Drugi se zopet s tem ne strinjajo in bolj poudarjajo izjave, ki sta jih dala v zvezi z vlogo lumpenproletariata pri nastajanju kriminala in v povezanosti s pijančevanjem, revščino in sploh odvečnim prebivalstvom.

Na Engelsov pogled kaže zlasti naslednji odstavek iz »Položaja delavskega razreda v Angliji«.

»Prva, najbolj surova in najneplodnejša oblika tega upora je bil zločin. Delavec je živel v stiski in bedi in je videl, da se imajo drugi ljudje bolje od njega. Ni mogel razumeti, čemu naj ravno on, ki je vendar več storil za družbo kot bogati lenuh, trpi v takih okoliščinah. Stiska je poleg tega še premagala podedovano spoštovanje do lastnine — začel je krasti. Videli smo, kako se je z razširitvijo industrije večalo število zločinov in kako je letno število prijetih raslo vzporedno s količino porabljenih bal bombaža.

Delavci so kmalu spoznali, da jim to nič ne koristi. Hudodelci so lahko samo posamič, samo kot individualci, s svojimi tatvinami protestirali proti obstoječemu družbenemu redu. Vsa moč družbe se je vrgla na vsakega posamič in ga zdrobila s silno premočjo. Hkrati je bila tatvina najmanj izdelana in najmanj zavestna oblika protesta in že zato nikdar splošni izraz javnega mnenja delavcev čeprav so jo morebiti na tihem odobraval.«

»Položaj delavskega razreda v Angliji«, Izbrana dela, I., s. 797.

Oba pisca pogosto vsak s svoje plati obravnava kriminalnost. Zanju je **kriminal družbeni pojav, pogojen z razmerami**, ki sta jih opazovala z razrednih in političnih izhodišč. Njun pogled na deviantnost nedvomno določajo razpoložljivost podatkov in prodornost človeške misli takratnega časa. V središču njune pozornosti so zatirani delavski razred, degradacija življenja, izkoriščevalske tendence industrijskega kapitalizma in podobno. Spoznala sta povezanost revščine

⁸ Gl. tudi Milutinović: Kriminologija, s. 149.

⁹ Quinney, s. 98/9.

z naraščajočo kriminaliteto in ogrožanjem lastnine, povezanost deviantnosti z brezposelnostjo, z neugodnimi življenjskimi in stanovanjskimi razmerami in sploh pomen boja za boljše življenje takratnega delavskega razreda.

Ob obrobem obravnavanju kriminalitete se veda od njiju ni mogoče pričakovati v **njunih delih dovršene marksistične teorije**, ne o kriminaliteti,¹⁰ in ne o (formalnem) družbenem nadzorstvu, čeravno je v njih zaslediti dosti spoznanj in vprašanj, ki **niso izgubila svoje pomembnosti do današnjega časa**. V obilici njunega teoretičnega zanimanja na drugih področjih v glavnem utonejo pisanja o kriminalu in nadzorstvu, ali se kratkomalo porazgube. Le pozornejši bralec in iskalec najde za razmišljanje o prodornosti njunih misli, marsikaj tudi za ta namen.

a) Etiološka vprašanja

Razumljivo je, da sta Marx in Engels videla vzroke za kriminaliteto in sploh družbenih deviantnosti predvsem v materialnih pogojih kapitalizma. Engels pravi takole:

»... če dela ne dobi, lahko krade, če se ne boji policije ali pa umre od lakote. Policija bo poskrbela, da bo umrl na tih in miren način, ki ne bo žalil buržoazije...«

F. Engels, Položaj delavskega razreda v Angliji, Izbrana dela, I., s. 586.

Izkoriščanje množic, revščina in siromaštvo so bile za njiju družbene razmere, ki predstavljajo glavne **socialne vzroke deviantnih pojavov**. Prav zaradi tega so zanj **korenine kriminala v sami biti družbene ureditve** in splošnih gmotnih razmerah, v kateri sta živela. Položaj delavskega razreda v Angliji in proučevanje podatkov o »kriminalnih zločinih«, ki so v prvi polovici 19. stoletja kazala nezadržan porast, so pripeljala Engelsa do naslednjega spoznanja:

»Nespoštovanje družbenega reda se kaže najbolj izrazito v svoji skrajnosti, v hudodelstvu. Če vzroki, ki pohujšujejo delavca, učinkujejo močnejše in bolj osredotočeno kot navadno, postane z enako nujnostjo hudodelc, kot se voda pri 80 stopinjah Reaumura spremeni iz kapljivega telesa v plinasto. Buržoazija napravi s svojim brutalnim in brutalizirajočim ravnanjem iz delavca stvar, ki je prav tako brez volje kot voda in ki je z enako nujnostjo podvržena naravnim zakonom. Na določeni točki se neha pri njem vsaka svoboda.«

Engels, F.: Položaj delavskega razreda v Angliji, Izbrana dela, I., s. 704/5.

¹⁰ Gl. tudi Cañ/Hunt, s. 148/9; Pearce, s. 61.

Engels s tem v zvezi ugotavlja, da se je z naraščanjem proletariata hkrati povečalo število »zločinov« tako visoko, da je »britanski narod postal najbolj zločinski na svetu.«¹¹ Ne pozabi posebej poudariti, da je največ premoženjske kriminalitete oziroma zoper lastnino, torej tiste, ki ima svoj vzrok v »pomamjkanju te ali one vrste, kajti, kar kdo ima, tega ne krade.«¹² Nato pravi posebej:

»V tej deželi se je začela odprta družbena vojna. Vsakdo stoji sam zase in se sam bojuje proti vsem drugim, in to ali naj vsem drugim, ki so njegovi odprti ovražniki, prizadene škodo ali ne, je odvisno samo od njegovega sebičnega preračuna, kaj mu je bolj v prid...« in nato; »Sovražnik se polagoma zbira v dveh velikih taborih, ki se rujeta med seboj: tu buržoazija in tam proletariat...« Engels, Izbrana dela, I., s. 708.

Razredna struktura družbe in konfliktnost med obema poglavitnima razredoma so torej **razlogi za kriminalnost**. Potemtakem gre za boj enega z drugim.

Podobne ugotovitve, kot jih navajata Marx in Engels tu in tam v svojih delih, so prenekatere sodobne pisce pripeljale do nekaterih očitkov, da je **njuna »kriminologija«**, če smemo sploh tako reči, **močno determinirana**. Za njiju je kriminal posledica razrednega konflikta, ki temelji na razredni neenakosti,¹³ (tega se je kasneje močno oprijela t. i. radikalna kriminologija). Temu v kapitalizmu služi tudi država, ki uresničuje interese vladajočega ekonomskega razreda.

Zaradi tega tisti, ki nimajo premoženja oziroma lastnine, prej postanejo potepuhi, roparji in berači kakor delavci, kot je pisal Marx v Grundrise, ko je obravnavala zakone proti potepuhom v 16. stoletju.

V svojem Očrtu h kritiki politične ekonomije pa pravi Engels o 19. stoletju takole (1844):

»Tekmovanje vodi številčno napredovanje človeštva; podobno vodi tudi njegov moralni napredek. Vsakdo, ki se nekoliko spozna na kriminalno statistiko, mora biti zaprepaščen nad čudno pravilnostjo, s katero določeni vzroki povzročajo določena kazniva dejanja. Širjenju tovarniškega sistema povsod sledi porast kriminalitete. Število aretacij, kazenskih primerov, dejansko celo število umorov, vlomov, mahih tatvin itd. v velikih mestih ali področjih lahko napovemo iz leta v leto z nezmotljivo točnostjo, kot je bilo to često narejeno v Angliji. Ta pravilnost dokazuje, da kriminaliteto ravno tako vodi tekmovanje, da družba ustvarja potrebo po kriminalu, ki jo zadovoljuje ustrezna ponudba.«

¹¹ Engels, Izbrana dela I., s. 705.

¹² Prav tam, s. 706.

¹³ Huff, s. 65.

Engels, F.: Outline of a Critique of Political Economy. V: Marx, K. and Engels, F.: Collected Works, III. London, Lawrence & Wishart 1975, s. 442, navedeno po Phillips, P.: Marx and Engels on Law and Laws. Oxford, Martin Robertson 1980, s. 153.

V tem Engelsovem spoznanju ni mogoče prezreti vplivov Queteletovih pogledov na kriminalnost, ki jo je štel kot pojav socialne fizike in je določene demografske oziroma družbene pojave pojasnjeval z inštrumentarjem fizike.¹⁴ To se pozna tudi v Engelsovih trditvah o napovedovanju.

Ekonomsko prikrajševanje naj bi po Engelsu imelo štiri alternative;¹⁵ delavec postaja brutaliziran, začena sprejemati prevladujoče navade kapitalistične družbe, lahko krađe premoženje bogatim, ali se začne boriti za socializem.

Najpomembnejši interes vladajočega razreda je ohranitev kapitalističnega družbenega sistema in zavarovanje njegovega materialnega temelja.

V ta namen uporablja državo in pravo, s katerima varuje način proizvodnje, kapitalistične proizvodne odnose in sredstva za proizvodnjo. Zato so po Marxu in Engelsu **antagonistična razmerja med obema razredoma glavno področje, v katerem se pojavljajo kriminaliteta, izkoriščanje, pritiski, uporaba sile in represije** itd. Iz njunih pisanj izhaja, da sta **kriminal delila na štiri etiološka področja**: tistega, ki je lumpaste narave (kot kriminal prilagajanja lumpenproletariata); parazitski (vlomi, ropi, igre na srečo, mamila); osebni (konvencionalni, kot so: uboju, ropi, posilstva) in kriminal kot upor zoper kapitalistično ureditev.¹⁶

Kapitalizem je zanju kriminogeni sistem dominacije in sinonim za kriminalnost, čeravno ga nista, zlasti ne Marx, štela za neogibnega in normalnega. S tem naj bi zavrgla stališče, po katerem je kriminaliteta neuničljiv in večer družbeni pojav.¹⁷

V etiološkem smislu je zlasti pomembna Marxova teorija alienacije, ki je v sodobni kriminologiji močno uporabljena tudi za pojasnjevanje vzročnosti kriminalitete (ki pa se je v tem stavku ne lotevamo posebej).

Od družbeno gospodarskih pogojev v deviantnosti ali socialne patologije sploh pa sta se oba pisca dokaj oddaljila, ko govorita o samomorilnosti, negotovosti, družinskem življenju itd.

¹⁴ Gl. Adolphe Quételet: Na začetku, prevod v RKiK 1983/2, s. 242—247.

¹⁵ Gl. o tem: Taylor, Walton, Young, s. 78.

¹⁶ Quinney: Class, State, and Crime, s. 53/4.

¹⁷ O tem glej Milutinović: Kriminologija, s. 152.

b) Posamezne vrste storilcev in kaznivih dejanj

V delih Marxa in Engelsa so tudi prenekatere omembe, stališča, mnenja, ocene in **kritični pogledi na posamezne skupine ljudi**, ki bi jih v današnjem kriminološkem jeziku tako ali drugače prištevali med možne deviantne populacije. Med njimi so npr.: lumpenproletariat, mladoletni storilci, berači, potepuhi, žeparji, roparji, igralci na srečo pa vzdrževalci bordelov, odpuščeni vojaki in drugi. Med deviantnostjo pa omenjata prostitucijo in nemoralnost mladih, majhne tatvine, vlome in sploh kriminaliteto zoper lastnino, všteti požige,¹⁸ uboje in sploh nasilje itd. pri čemer sta kako deviantnost (zlasti Marx v Grundrise) **gledala celo skozi proizvodne odnose**.

Ob tem gre poudariti, da sta pisala tudi o posameznih oblikah nezakonitih dejavnosti, industrijski sabotaži, poškodovanju strojev, umorov posestnikov in uradnikov, ki bi utegnili imeti politični pomen in niso bili posledica delovanja poklicnih in podobnih kriminalcev.

Zlasti v zvezi s kriminalno statistiko ni mogoče mimo tega, da ne bi znova poudarili njunega spoštovanja nasproti Queteletu in njegovim metodam zajemanja podatkov o pojavih »socialne fizike« (Marx v članku »Smrtna kazen«, v »Prebivalstvo, kriminal in revščina« itd.).

Njuno gledanje na deviantnost je ponekod zelo široko in zaradi zanimanja za razmere delavskega razreda nujno dokaj obsežno. Takole pravi Marx:

»Dandanes so v polni veljavi take določbe delavskih zakonov glede pogodb med gospodarjem in delavcem, glede dajanja odpovedi in drugega, ki dovoljujejo zoper gospodarje, ki je prekršil pogodbo, le civilni postopek, medtem ko velja za delavca, ki se je prekršil, kazenski postopek.«

Marx, K.: Capital I., London, Lawrence & Wishart 1974, s. 691, navedeno po Philip, P.: Marx and Engels on Law and Laws, Oxford, Martin Robertson 1980, s. 44.

Med širokimi skupinami možnih deviantov je zlasti opisan lumpenproletariat, o katerem pravi Engels naslednje:

»Lumpenproletariat, ta izmeček izprijenih delov vseh razredov, ki ustanavlja svoje postojanke v velikih mestih, je najslabši od vseh možnih zaveznikov. Ta drhal je popolnoma korumpirana in nesramna ... Vsak delavski voditelj, ki uporablja te malopridneže kot stražo, ali se zanese nanje glede podpore, se izkaže kot izdajalec delavskega gibanja.«

¹⁸ Glej: Izbrana dela I., s. 854.

Engels, F.: The Peasant War in Germany, v: Marx, K. and Engels, F.: Collected Works II., London, Lawrence & Wishart 1950, s. 646; navedeno po: Critical Criminology. Edited by I. Taylor et al. London, Routledge & Kegan Paul 1975, s. 216.

Lumpenproletariat je razred parazitov. Iz njega nastajajo berači in potepuhi, oskrbujeta se dejavnosti kot sta prostitucija in hazarderstvo. Njegovi interesi so nasprotni tistim, ki jih imajo delavci.¹⁹ **Kriminalni sloji** pa so po mnenju Marxa in Engelsa **naravni sovražniki delavskih gibanj** (glej tudi Engels: »Kmečka vojna v Nemčiji«).

Potepuhi, berači, klateži in podobni so zlasti obravnavani v opisih ustrezne ureditve Henrika VIII., Edvarda VI. in Elizabete v Angliji in v posebnih zakonih Francije, Nizozemske v srednjem veku in v opisu položaja delavskega razreda v Angliji 19. stoletja.²⁰ V njih zasledimo tudi etiološka, in ne le fenomenološka razmišljanja o tem, kako iz ljudskih množic nastajajo relativno številne skupine brezdomnih in nezaposlenih ljudi. Nasploh sta v njuni delih **pavperizem in brezposelnost izredni kriminogeni dejavniki**, ki omogoča, že samo zaradi obdržanja življenjske eksistence, nastajanje številnih kriminalcev in drugih vrst deviantnih ljudi, všteti z mladoletnimi prestopniki (kot bi jim rekli danes).

Mladoletniško prestopništvo in nemoralnost med mladimi je zlasti opisoval Engels v Položaju delavskega razreda v Angliji. Tu navaja, da je v mestih v nekaj desetletjih močno naraslo število prebivalstva, ki ga je spremljala revščina, nezaposlenost, neugodne stanovanjske razmere, natrpanost ubožnic, razraščanje različnih bolezni, pijančevanje, povečanje kriminala in še posebej mladoletniško prestopništvo. Hkrati so se razvijali »neprestani družinski pretresljaji in domači prepiri, ki na zakonca, posebno pa na njune otroke, skrajno pohujšljivo vplivajo... zanemarjanje otrok je le prepogosto... in le preveč izvira iz obstoječe družbene ureditve... otroci odraščajo kot divjaki v najbolj izprijeni okolici...«²¹

Potem opisuje tudi uporabo narkotičnih zdravil, da bi bili otroci mirni, in razkroj družine zaradi zaposlitve mater,²² otroci postajajo zgubljeni in se odtujejo. Otroci se zaposlujejo in postajajo pohabljeni.²³ Otroško delo je sploh opisa-

no pretresljivo.²⁴ Pravi: »... otroci, ki so odpuščeni..., so iz tople predilnice porinjani v mrzli svet in se preživljajo z beračenjem in krajo...« Potem pa pravi naslednje: »... **ob teh dejanjih ni mogoče, da bi ostal človek neprizadet in bi bila nepristranost zločina.**«²⁵ (Podčrtal J. P.) Engels ugotavlja, da je pretežna večina storilcev kaznivih dejanj med mladimi, in hkrati spoznava, da nekatera mesta ustvarjajo take razmere, da mladi preživljajo cele dneve na cesti, hodijo po točilnicah, kjer sedijo s spremljevalkami ponoči v noč, med njimi pa je veliko poklicnih prostitutk itd.

Znaten poudarek imajo prostitucija in nekatera vprašanja žensk v pogledu družine, zaposlovanja, pomena za otroke itd. Kar zadeva prostitucijo je najti v nekaterih razlagah njunega zanimanja za problem tudi naslednje.²⁶

»Prostitutka, ki se prodaja za svoje vzdrževanje, je neproduktivni delavec. Podobno kot skrbnik ali pravnik, ki dela za svoj račun. Prostitutka, ki pa se ukvarja z isto dejavnostjo za plačilo, da bi napravila denar za določenega podjetnika, je produktivni delavec, podobno kot pevec, čigar predstava obogati lastnika gledališča —, oba proizvajata presežno vrednost, ki lahko deluje kot kapital.«

Zločinskost, kriminalnost, kršitve in razne oblike družbene patologije se pogosto omenjajo, vendar ne le kot glavni, ampak kot mimobežni pojav, kot stranski produkt socialnih razmer, ki jih obravnavata Marx in Engels, bodisi kot politika, voditelja delavskega razreda ali časnika.

Če je v pogledu kriminalitete kaj mogoče reči, je to, da je **pojav vedno v kontekstu družbenih življenjskih razmer** in kot določena posledica odnosa bogati—revni in buržoazija—proletariat. V tem se kaže izredno zanimanje za razna etiološka in fenomenološka vprašanja kriminalitete proletariata in le mimogrede in kdaj pa kdaj za deviantnost višjih družbenih plasti, razen seveda, če sta kapitalizem sam po sebi gledala kot zločinstvo na splošno.

Engelsu pripisujejo bolj ali manj neposredno konceptualizacijo viktimizacije delavcev, kar za viktimologijo ni nepomembno. Z njo je zlasti poudaril (kapitalistične) družbene razmere, ki ustvarjajo masovne žrtve, zlasti v spodnjih slojih, za kar pa nihče ne odgovarja. Rekel je:

»Če poškoduje posameznik drugega na telesu, in sicer tako poškoduje, da poškodovanec umre, imenujemo to uboj. Če je storilec naprej vedel, da utegne

¹⁹ Gl. tudi: Critical Criminology, s. 216.

²⁰ Gl. Cain/Hunt, s. 76/77 in 197.

²¹ Engels, Izbrana dela, I., s. 704.

²² Prav tam, s. 720.

²³ Prav tam, s. 745.

²⁴ Prav tam, s. 746/7.

²⁵ Prav tam, s. 764.

biti poškodba smrtna, imenujemo njegovo dejanje umor. Če pa družba na stotine proletarcev spravi v tak položaj, da morajo nujno umreti prezgodnje in nenaravne smrti, smrti, ki je prav tako nasilna kot smrt z mečem ali kroglo; če tisočerm odtegne potrebne življenjske pogoje in jih postavi v razmere, ki v njih ne morejo živeti; če jih z močno roko zakona prisili, da v teh razmerah ostanejo, dokler ne nastopi smrt, ki je nujno posledica teh razmer; če ve, le predobro ve, da morajo ti tisoči postati žrtve takih pogojev in vendar teh pogojev ne odpravi — je to prav tako umor, kot če bi ga bil storil posameznik, samo da je to skrit, zahrbtn umor, ki se proti njemu ne more nihče braniti, ki na videz ni umor, ker ne vidimo morilca, ker so morilci vsi in nobeden, ker je smrt klavne žrtve na videz naravna in ker greh družbe ni toliko v storitvi kot v opustitvi. Kljub temu pa je umor.»

Engels, F.: Položaj delavskega razreda v Angliji, Izbrana dela, I., s. 665/6.

c) Družbeno (formalno) nadzorstvo

Ob kritičnem odnosu do temeljnih družbenih in sploh razrednih vprašanj, zlasti ob analiziranju antagonističnih razmerij med proletariatom in buržoazijo, se Marx in Engels nista mogla izogniti razglabljanju o formalnem družbenem nadzorstvu, to je o policiji, tožilcu, sodišču in zaporih. Zato je značilna Marxova trditev, ki jo navajamo že na začetku in ki, kot smo poudarili, privlačuje dokajšnjo pozornost. V njem pravi Marx:

- kriminalec ustvarja kazensko pravo;
- povzroča potrebo po policiji in po drugih mehanizmih družbenega nadzorstva ter po posebnih dejavnostih v družbeni delitvi dela, v številni nove izume za obravnavanje deviantov;
- vzdržuje določeno napetost, zmanjšuje odvečno delovno silo, in
- s svojimi dejanji nasploh vpliva na človeštvo, da ne stagnira.

Nenazadnje je Marx videl v kriminaliteti legitimizacijo državnega monopola na nasilje,²⁷ s katero je katerikoli družbi omogočeno politično in pravno nadzorstvo nad ljudmi. To nasilje in nadzorstvo izvaja država s policijo in kazenskim pravosodjem. Oba sta zato v svojih delih posvetila veliko pozornost represiji nad proletariatom, posameznim oblikam in načinom izvrševanja kazni pa raznim deportacijam, masakru in preganjanju tja do razmišljanj o zadevah, ki sodijo v kazenski postopek. Pri tem seveda sploh ni treba poudarjati, da so bili ti mehanizmi v njunem času v rabi kapitalističnega razreda, ki jih je uporabljal za zatiranje proletariata in za

vzdrževanje kapitalistične vloge. Glede na to menita, da ima nadzorstvo v kapitalizmu funkcionalni prispevek za njegov razvoj. Engels se je v zvezi s tem izrazil takole:

»Da bi se družba zaščitila pred kriminalom, pred neposrednimi dejanji nasilja, zahteva obširen, zamočan sistem upravnih in sodnih organov, le-to pa ogromno delovne sile. V komunističnih deželah bi bilo to verjetno izredno poenostavljeno, in to ravno zato — pa naj se še tako čudno sliši — ker bi morali upravni organi v tej družbi urejati ne le posamezne plati družbenega življenja, temveč družbeno življenje v celoti, v prav vseh vidikih. Če odstranimo nasprotje med posameznim človekom in drugimi ljudmi, vzpostavimo socialni mir namesto socialne vojne, se lotimo zatiranja kriminalitete — postane potem največji, daleč največji del sedanjega delovanja upravnih in sodnih organov nepotreben. Že sedaj postajajo zločini iz strasti vedno redkejši v primerjavi s preračunanimi zločini, tj. zločini iz koristoljublja — zločini zoper osebe se zmanjšujejo, medtem ko zločini zoper lastnino naraščajo.»

Engels, F.: Speeches in Elberfeld. V: Marx, K. and Engels, F.: Collected Works IV. London Lawrence & Wishart 1975, s. 248, navedeno po Phillips, P.: Marx and Engels on Law and Laws. Oxford, Martin Robertson 1980, s. 155.

Sicer pa so v delih Marxa in Engelsa glede nadzorstva navedene prenekatero ugotovitve, kot npr.: o brezplačnosti kazenskega postopka, o slugah zakona, o diskriminatornem nadzorstvu, o zavarovanju lastnine v zvezi z justico in policijo itd. in nenazadnje tudi to, da nadzorstvo opravlja tudi kolonije, šole, zdravstvo, gradbeništvo itd., kar pomeni, da sta »družbeno« nadzorstvo gledala širše od tistega, ki ga predstavlja zgolj »justica«.

Kar zadeva policijo ali orožništvo je v njunih delih dosti bežnih navedb o tem kot sredstvu za brzdanje Atencev (to so bili sužnji), o službi za vzdrževanje meščanskega reda, o njuni vlogi v pariški komuni, tja do pomena zavarovanja despotizma pa še o prefekturi, blagem obravnavanju žganjaren, plačevanju policije in o policijskih odredbah za omejevanje revščine ipd. Zanimivi so nekateri opisi v zvezi z ovadustvom in tajnimi agenti in nujnostjo policije v mestu.

Obravnavata tudi nasilje policije nad ljudmi (primeri »opravičljivih« umorov) in narobe, in to ne le v eni državi, raba vojaštva za zatiranje nemirnih državljanov in Marx še posebej razmišlja o pruski policiji²⁸ itd. Kar zadeva spoštovanje policije je Engels mimogrede rekel:

²⁷ Prav tam, s. 168.

²⁶ Taylor, Walton, Young: Critical Criminology, s. 227.

²⁸ Gl. Cain/Hunt, s. 165, 171, 175, 176, 197, 200, 201; Izbrana dela I., s. 483, II., s. 212/3, IV., s. 329.

»Najbolj propali policijski sluga civilizirane države ima več avtoritete kakor vsi organi gentilne družbe skupaj; toda najmočnejši knez in največji državnik ali vojskovodja v dobi civilizacije lahko zavida gentilnemu glavarju neprisiljeno in nesporno spoštovanje, ki so mu ga izkazovali...« Engels, Izvor družine, privatne lastnine in države, Izbrana dela, V. s. 391/2.

Pri sodstvu omenjata porotništvo, zakonitost, sredstva, voljenost, pristranost itd. pa še posebej se lotevata cerkvenega, državnega, političnega sodstva itd., in to iz zornega kota pristojnosti, sovražnosti do delavskega razreda²⁹ itd. V »Nemški kmečki vojni« pravi Engels takole:

»Na sodiščih so sedeli baroni, duhovniki, patriarhi ali juristi, ki so pač vedeli, čemu jih plačujejo. Saj so vendar vsi oficialni stanovi v državi živeli od izmozgavanja kmetov.« Izbrana dela, III., s. 213.

Njuni pogledi na družbeno nadzorstvo niso celoviti, odvisni so od vprašanj, ki sta jih obravnavala zdaj na tem, zdaj na onem področju. Kažejo pa njuno prepričanost o nadzorstvu kot izrazito razrednem sredstvu.

To potrjujejo tudi nekatere posameznosti o postopkih pred policijo in pravosodjem, ki jih ocenjujeta z vidika neustreznosti.³⁰ Nekatera razmišljanja posegajo v Habeas Corpus Act, druga zadevajo razločke med revnimi in bogatimi. O tem pravi Engels: »Poslednja med pravicami posameznika je pravica vsakogar, da mu sodijo samo njemu enaki; in tudi to je privilegij bogatih. Siromaku ne bodo sodili njemu enaki, sodili mu bodo v vsakem primeru sovražniki že po rojstvu...« Engels: Položaj delavskega razreda v Angliji, Izbrana dela I., s. 483.

Državnih institucij nista ločevala od družbe, za katero delajo, in sta jih gledala kot njeno orodje.

Marx in Engels se nista spraševala o podrobnosti delovanja nadzorstva v pogledu njegove zmogljivosti in vidnosti kriminala. Videla sta, kot drugi v tem času, predvsem le podatke o znanem kriminalu. S tem pa je nujno prihajalo do tega, da je bil proletariat bolj obremenjen z deviantnostjo kot buržoazija. Toda Marx in Engels sta ta problem videla z druge plati, to je razredne, v kateri nadzorstvo kapitalizmu sploh ni služilo za pregon kapitalistov oziroma buržoazije.

d) Kaznovalnost

Marx in Engels sta spoznala dejansko naravo justice v kapitalizmu. Zato je v njunih delih

²⁹ Gl. npr.: Izbrana dela II., s. 212, 213, 341, IV., s. 213, 506, 647.

³⁰ Cain/Hunt, s. 172.

nemalo spoznanj o represiji tja do »gradnje skupnih hiš za posebne namene« kot so zapori in sploh domovi za poplajševanje ljudi, izboljševanje morale tja do podatkov o obsojenih osebah itd. Hkrati sta dala tudi neusmiljeno kritiko neustreznosti represije (ki se od Marxa dalje ni dosti spremenila). O tem je zlasti Marx zapisal v »Sveti družini...«:

»Naravnost povedano in brez drugih razlag je kaznovanje le sredstvo družbe, da se obrani pred kršitvami svojih vitalnih dobrin, kakršenkoli je že njihov značaj. In kakšno je stanje družbe, ki ne pozna boljšega sredstva za svojo lastno obrambo kot rablja in ki proglašča preko vodilnega časopisa na svetu svojo lastno grobost kot nespremenljiv zakon.«

Marx, K.: The Holy Family, v: Marx, K. and Engels, F.: Collected Works IV. London, Lawrence & Wishart 1975, s. 151, navedeno po Phillips, P.: Marx and Engels on Law and Laws. Oxford, Martin Robertson 1980, s. 165.

S tem v zvezi je Marx ostro obsojal buržoazno družbo — med ostalim tudi zaradi brezobzirnosti, zastraševalnih ukrepov in posebno zaradi smrtnih kazni.³¹ Medtem ko je Engels dejal v »Sveti družini ali kritiki kritične kritike« naslednje:

»Zaradi zločina ni treba kaznovati posameznika, ampak je treba razdejati antisocialna rojstna mesta zločina in dati vsakomur socialni prostor za njegovo bistveno manifestacijo življenja. Če razmere oblikujejo človeka, tedaj je treba človeško oblikovati razmere. Če je človek po naravi družben, tedaj razvija svojo resnično naravo šele v družbi, in moč njegove narave je treba meriti ne ob moči posameznega individua, ampak ob moči družbe.

Te in podobne stavke najdemo skoraj dobesedno celo pri starejših francoskih materialistih.«

Engels, Marx: Sveta družina ali kritika kritične kritike zoper Bruna Bauerja in tovarišijo. Izbrana dela, I., s. 522.

Hkrati pa je takoj poudaril neenakost na tem področju, ko je rekel, da »buržuj lahko naredi, kar hoče, policijski stražnik je nasproti njemu vedno vljuden in se drži strogo zakona, s proletarcem pa ravna surovo in nasilno, ker že njegova revščina meče nanj sum vseh mogočih prestopkov in mu hkrati zapira pot pritožbe zoper sleherno samovoljnost oblasti. Varstvo, ki ga zakon daje državljanu zanj ne velja...«³²

Marx je v kaznovalnost posegel s svojim pisanjem o predkapitalističnem pravu, ko je obravnaval predpise o potepuštvu, ki so poznali bičanje, sežiganje in razne oblike pohabljanja. Ne-

³¹ Milutinović: Kriminologija, s. 153.

³² Engels: Položaj delavskega razreda v Angliji, Izbrana dela I., s. 872.

nazadnje se je opiral na Benthama in navezoval svoje polemike na katoliško teologijo. Iz naslednjega izvlečka pa izhaja, da se ni mogel strinjati s Heglom, ko je pojasnjeval njegove ugotovitve.³³

»S stališča abstraktnega prava je le ena teorija kaznovanja, ki priznava človeško dostojanstvo v abstraktnem smislu, in to je Kantova teorija, ki jo je v bolj togi formulaciji podal Hegel. Hegel pravi: 'Kaznovanje je PRAVICA zločinca. To je dejanje njegove lastne volje. Kršitev prava je proglasil zločinec kot svojo lastno pravico. Njegov zločin je zanikanje prava. Kaznovanje je zanikanje tega zanikanja in zatorej potrditev pravice, za katero prosi in jo zahteva zločinec-sam.'«

Brez dvoma je nekaj posebnega v tej formulaciji, ker je Hegel povzdignil zločinca na položaj svobodnega in samoodločujočega bitja, namesto da bi gledal nanj kot na objekt ali sužnja pravice.

Če pa si stvar pobliže ogledamo, odkrijemo, da je nemški idealizem v tem primeru, kot tudi v mnogih drugih, samo še dodal transcendentalno sankcijo k pravilom obstoječe družbe. Nikakršna zmota ni, da so nadomestili individuuma s svojimi resničnimi motivi, z različnimi družbenimi okoliščinami, ki nanj pritiskajo, z abstrakcijo 'svobodne volje' — tj. nadomestili eno izmed mnogih človeških lastnosti za človeka samega. Ta teorija, ki smatra kaznovanje kot posledico zločinčeve lastne volje, je le metafizičen izraz za staro 'talionsko pravo; oko za oko, zob za zob, kri za kri'.

Marx, K.: Capital Punishment, On Britain, v: Marx, K. and Engels, F.: Collected Works IX. London, Lawrence & Wishart 1976, s. 1950—1951, navedeno po: Cain, M. et Hunt, A.: Marx and Engels on Law. London, et al., Academic Press 1979, s. 194—195.

Marxove komentarje Hegla, Kanta, Plata in drugih (tja do Queteleta) nekateri **različno razlagajo**, kot da bi šlo za dve smeri v dveh njegovih različnih delih. Po eni strani naj bi šlo za »svobodno voljo« storilca kot abstrakcijo, po drugi pa za objektivnost v prispevku enega samega vzročnega dejavnika vedenja. Sodijo, da je kasnejša Marxova trditev narekovana z ohranitvijo obstoječega reda, pa katerekoli vrste naj bi ta red bil.³⁴

Marxova in Engelsova stališča o kaznovanosti vsebujejo prenekatero penološke sestavine, ki jim ne gre pripisovati le moralne kritičnosti in zvrčanja odgovornosti na družbene razmere, marveč imajo tudi **kriminalnopolitične zamisli in reformistična prizadevanja**. To je zlasti očitno pri obsojanju brutaliziranega tretmana storilcev, neenakosti in pristranskem ravnanju z ljudmi pred policijo in sodišči oziroma kot bi rekli v

kazenskem postopku, ter še posebej v tem, kje zastaviti preprečevanje kriminala.

V »Sveti družini« sta zlasti kritizirala sramotilno kaznovanost kot sredstvo krščanske moralne vzgoje rekoč: »Ta kazenska teorija, ki povezuje pravoznanstvo s teologijo, to razodeva misterij misterija, ni drugega kot kazenska teorija katoliške cerkve in oziroma že razstolmačena v celoti od Benthama v njegovem delu Kazni in nagrade. V tej knjigi je Bentham dokazoval moralno jalovost današnje kaznovanosti. On imenuje zakonite kazni, zakonite parodije.« Marx in Engels, Sveta družina, glej tudi Cain/Hunt, s. 192.

V sodobnem pisanju avtorjev večinoma iz zahodnih držav so očitna **ekstremna mnenja o Marxovih pogledih na kaznovanost**. Nekateri mu očitajo določeno občudovanje klasične retributive teorije o kaznovanju, ker naj bi po njihovem mnenju dajal ugodne izjave o maščevalnosti, ki se ujema z njegovimi splošnimi načeli (Marx je bil po njegovem življenjepiscu F. Menhringu res nepopustljiva osebnost, odločen, nepovozljiv, borec v osebnem in strankarskem smislu, skrajn kritik in celo porogljiv v kakem oziru ter brez dlake na jeziku).

Po drugi plati pa ga **zopet branijo z njegovim lastnim vprašanjem** — »kakšno pravico imate kaznovati mene, zaradi poboljševanja in zastraševanja drugih«. Nazadnje celo ugotavljajo, da ni jasno, ali se je Marx strinjal s kaznovanostjo ali ne, in ali je bil retributivist ali ne, in sodijo, da se je celo zavestno držal v razdalji.

Bodi kakorkoli že, oba tako Marx kot Engels ugotavljata, da **boj zoper vzroke kriminala ni preprost** in da so v kapitalizmu **potrebne revolucionarne družbene spremembe**. Sredstva za to nista videla v splošnem zastraševanju in kazni.

»Prav tako kot pravo tudi hudodelstvo, tj. boj izoliranega posameznika proti vladajočim razmeram, ne izhaja iz čiste samovolje. Nasprotno ima iste pogoje kot ono gospostvo. Isti vizionarji, ki vidijo v pravu in zakonu gospostvo zase samostojne splošne volje, lahko v hudodelstvu vidijo golo prekršitev prava in zakona.« Karl Marx — Friedrich Engels: Nemška ideologija, Izbrana dela, II., s. 210.

Marx je vendarle poudaril, da se kriminal ne dogaja po svobodni volji človeka — hudodelca. Kajti če bi kazniva dejanja delali izključno po svobodni volji, bi pomenilo spremeniti ves tisti kompleks družbenih in drugih pogojev, v katerih človek živi in se razvija, pa pri tem dosega dolo-

³³ Gl. tudi Duncan, s. 144, Phillips, s. 163.

³⁴ Gl. Phillips, s. 165.

³⁵ Nonrie, s. 63.

čeno lastnost in pobude — v eno posebno lastnost, ki je posledica številnih predvsem družbenih dejavnikov.³⁶

e) Varnost (in svoboda)

Marxova in Engelsova dela so prežeta s spoznanji in dognanji, pomisleki in poudarki, razmišljanji in analizami o svobodi, o osvobajanju, o osamosvojitvi, o prostosti, o emancipaciji itd., bodisi v zvezi z ekonomskim, političnim, narodnostnim ali kakšnim drugačnim zatiranjem. V določeni meri pa tudi v zvezi s svobodo, ki jo omejujeta kazensko pravosodje in sploh pravo. Takole pravi Marx:

»... najmanj, kar je zakonodajalčeva absolutna dolžnost je, da ne spremeni v kaznivo dejanje tistega, za kar so že same okoliščine povzročile, da je prestopok. Biti mora skrajno prizanesljiv pri popravljanju take socialne nepravilnosti, saj bi bil višek krivice, da bi kaznovali to kot protidružben zločin. Drugače se bo boril z družbenim nagonom pod domnevo, da se bori z njegovimi protidružbenimi oblikami. Skratka, če ukinemo običajne, ljudske pravice, bi morali poskus, da jih ljudje še naprej vršijo, smatrati le kot prekršek zoper policijske predpise in jih nikakor ne kaznovati kot kazniva dejanja. Kaznovanje s policijskimi kaznimi je sredstvo, ki naj bi ga rabili zoper dejanje, ki ga okoliščine označujejo kot nepravilnost in ki ne tvori nikakršne kršitve nezbežnega pravila zakona.«

Marx, K.: Debates on the Law on the Thefts of Wood, V.: Marx, K. and Engels, F.: Collected Works I. London, Lawrence & Wishart 1975, s. 35, navedeno po: Phillips, P.: Marx and Engels on Law and Laws. Oxford, Martin Robertson 1980, s. 160.

Toda s svobodo se povezujejo varnost, varnost posameznika in predvsem varnost družbe posebej v njunem času — varnost kapitalistične družbe. Na to družbo sta gledala z razrednega zornega kota, to je s stališča proletariata, ki pretežno nič nima v primerjavi z lastnikom. V tem smislu pravi Marx v »Prispevku k židovskemu vprašanju«: »Varnost je najvišji socialni pojem občanske družbe, pojem policije, da vsaka družba obstaja samo zato, da bi slehernemu svojih članov zagotavljala ohranitev njegove osebe, njegovih pravic in njegove lastnine. Hegel imenuje v tem smislu občansko družbo — »državo nuje in razuma«. S pojmom varnosti se občanska družba ne dvigne nad svojo sebičnost, nasprotno — varnost je **zavarovanje** (podčrtal Marx) njene sebičnosti,« Izbrana dela, I, s. 174.

Ogrožanje varnosti se torej kaznuje, potreba po varnosti pa po Marxu izhaja iz egoizma. To

³⁶ Ibrahimpaišič v: Marx i savremenost, I, s. 199.

je bila zanj družbena realnost, v kateri se ljudje zlasti v določenih razmerah vedejo sebično tja do izkoriščanja.

V »Osemnajstem Brumaire« govori Marx³⁷ še o enakih pravicah za druge v zvezi z javno varnostjo, o uživanju teh pravic, ki pomenijo varnost za buržoazijo, kot to predpisuje ustava, svoboda funkcionalno ostaja nedotaknjena, dejanskost življenja pa je popolnoma drugačna itd.

Podobna izhodišča posredno izhajajo iz prenekaterih opisov stanja delavskega razrda v kapitalistični družbi in odnosov med proletariatom in buržoazijo. Oba pisca se v tem smislu navezujejo v svojih razmišljanjih na **pravo in državo** ter poudarjata **ob formalni enakosti zlasti dejansko neenako obravnavanje ljudi**, ne le po mehaznim kazenskega pravosodja in policije, marveč še posebej v političnem in gospodarskem življenju takratne družbe.

V Nemški ideologiji Marx omenja tudi »stanje javne varnosti na deželi, ki je bilo odvisno od političnih razmer... in od surovih ali bolj razvitih potreb v prometno dostopnem področju, kar je bilo odvisno od vsakokratne kulturne stopnje.«³⁸

2. (Razredna) kritika razmer in (formalnega) nadzorstva

Marx in Engels nista obravnavala samo deviantnosti, ki ju je odkrivalo formalno nadzorstvo, marveč sta predvsem, načenjala kapitalistično ureditev samo. Menita, da prava in državnega aparata z represijo ni mogoče ločevati od države. Kakršna je pač država, takšno mora biti nadzorstvo.

Vešče sta analizirala kapitalistično **represijo, ki izhaja iz dominacije enega razreda nad drugim** in s številno kazuistiko dokazovala, da je v tem pogledu delovanje družbenega nadzorstva in obravnavanje kriminalitete videti predvsem kot razredni boj. Zatorej je **celokupno nasilje države nad izkoriščenimi razredi v bistvu kriminal dominacije**, in ne glede na to, ali so na drugi strani revolucionarni delavci ali lumpenproletariat. V teh razmerah socialne nepravilnosti sta seveda našla tudi svoja etiološka izhodišča za pojasnjevanje vplivov, ne le kriminalitete, marveč tudi njenega razraščanja. To je še posebej očitno ob njunem obravnavanju odklonskosti v zvezi z lastnino, potrebami povečujoče se re-

³⁷ Cain/Hunt, s. 134/5.

³⁸ Izbrana dela, II., s. 67.

zervne delavske armade tja do brezposelnosti, revščine, izkoriščanja otroškega dela itd.

Zato še danes **doživljata kritiko, da sta bila**, podobno kot nekateri posamezni kasnejši pisci (kriminologi), predvsem **ekonomska determinista**, medtem ko sta puščala v nemar vse drugo (kar danes vemo in spravljamo v sklad s kriminalno vzročnostjo).

Popolnoma jasno je, da sta s svojimi deli, ki kakorkoli zadevajo kriminalnost poudarjala v prvi vrsti gospodarske in socialne dejavnike kriminalitete, ki jih tudi kasnejša kriminološka misel ni zavrgla (spoznavala je le še druge). Toda v nekaterih delih nista prezrla tudi drugih vplivov, čeravno seveda niso bili in ostali v središču njune pozornosti.

V glavnem pa sta trdila, da iz »same narave kapitalizma neizogibno raste kriminaliteta in se demoralizira sam vir življenja naroda — mladina«.³⁹

Potemtakem se jima je zdelo, da so **kapitalizmu imanentni poleg procesov**, zaradi katerih sploh je, še **kriminal, prostitucija, psihična brutalizacija spodnjih slojev, sovražnost, nemoralnost, razvrat in drugi pojavi pokvarjenosti** tako žensk in mladih kakor ostalih. Te razmere pa so poleg drugih, zlasti ekonomskih in političnih takšne narave, da zaradi izboljšanja stanja človeštva zahtevajo družbeno revolucijo, ki naj privede do tega, da bodo z njo spodrezane socialne in gospodarske korenine kriminala in druge oblike odklonskosti, ki izhajajo iz samega bistva kapitalizma.

Njuna dela često preveva miselnost, v kateri »je kriminaliteta eden izmed izrazov boja osamljenega, demoraliziranega posameznika zoper prevladujoče razmere izkoriščanja«,⁴⁰ hkrati pa obsojata lumpenproletariat kot »izmeček sprijenih elementov vseh razredov«.

Na policijo, tožilca, sodišče, zapore in druge, često mimogrede omenjene kontrolne mehanizme sta gledala predvsem skozi pravo in državo. Zanju so bili v prvi vrsti sredstva buržoazije za varovanje svojih interesov.

Sodobna je njuna misel o zastraševalni vlogi kazni, ki pa zanj človeštvo ni našlo, zlasti ne psihološkega nadomestila za pomiritev javnosti. Poznala sta in omenjala, kot bi rekli kriminalizacijske procese, latentne in manifestne funkcije prava, irelevantne zakone, pa ideologizacijo kontrole, nepopolnost justice, politično kontrolo, rast

politične moči nadzorstva itd. Vnemar tudi nista pustila represivnih delavcev, pomena nadzorstva za družbeno ravnovesje, razmerij med pravom in politiko, pravom in religijo itd.

Nikoli tudi nista opustila priložnosti razlagati svojih pogledov na justico. Njuna dela vsebujejo tudi nekaj podatkov o institucionalizaciji kontrole (v današnjem jeziku).

Pravijo pa, da včasih do teh mehanizmov vendarle nista tako odklonilna in zavračajoča, kot sta bila (zlasti Marx) za nekatere druge stvari. Nekateri, morda celo marksizmu nenaklonjeni pisci, menijo, da zaradi tega, ker sta bila po svoji naravnosti tudi funkcionalista in v določeni meri vendarle naklonjena redu, organizaciji in načrtnosti. Ker pa sta bila poznana kot politična ekonomista, se seveda nista posvečala kriminaliteti in družbenemu nadzorstvu in sta se ju lotevala predvsem tam, kjer se jima je zdelo to potrebno.

Čeprav ne tako številne misli, zlasti o nadzorstvu, so določena možnost za često nasprotujoče si razlage, kar ni čudno, saj se niti sama — Marx in Engels — nista v vsem strinjala drug z drugim, kar posebej poudarja o Marxu zlasti Franz Mehring. Zatorej ni čudno, da po njima često ni sodobnih razlag kakšnih posameznosti. To še posebno ne, če si nasprotujejo tako različne vrste »marksistov« tja do protimarksistov.

3. Marksizem, neomarksizem in protimarksizem na teh področjih

Vse, kar sta Marx in Engels napisala o kriminaliteti in družbenem nadzorstvu različno odseva v znanosti, ki se ukvarja z deviantnostjo in sploh z družbeno reakcijo nanjo. Predvsem pa so morda **značilne tri smeri**, ki bi jih opisali kot nekakšen klasični marksizem, novi marksizem in seveda nenazadnje se pojavlja dosti piscev, ki z zavračanjem razmišljajo tako o pisanju Marxa in Engelsa kot o vsem tistem, kar je karkoli nastalo na podlagi njunih stališč ali z rabo njunih izhodišč. Le-to je za naš namen često nazvan protimarksizem. Vse troje se odvija v sodobni kriminologiji in povzročata nemalo intelektualnega boja in vroče krvi. Toda to slednje je pojav piscev iz kapitalističnih družb, ki se odvisno od svojih nazorskih prepričanj (ali pa tudi ne) opredeljujejo za kakšno izmed omenjenih smeri.

Raziskovalci kriminalitete in sploh deviantnosti ter družbene reakcije iz socialističnih držav

³⁹ Marx/Engels, citat vzet iz Vodinelic: Marx i kriminologija, s. 7.

⁴⁰ Hasenpush, s. 245.

na splošno niso posebno zagreti za razprave o teh vprašanjih. V marsičem menijo, da je kriminologija pri njih že a priori marksistična. Ta marksizem se često tudi različno pojmuje, včasih tud vulgarno, in kot politizacija znanosti. Po drugi plati pa o tem niti dosti ne razpravljajo. Tovrstnih pisanj Marxa in Engelsa ne konfrontirajo s sodobnimi teorijami ali pa le posredno, kar peredko vzbujajo vtis, da je ta vprašanja neprijetno obravnavati.

Lahko bi rekli, da je o **Marxu in Engelsu** ter o njunih delih o kriminaliteti in družbenemu nadzorstvu precej več **zagnanega zanimanja v sodobnem kapitalizmu kakor v socializmu** (četi so izjeme, npr. Bucholz in drugi).

S tem v zvezi bi najprej omenili nekatere **posnemalce**, ki sicer oba klasika oplajajo s svojimi spoznanji, pri čemer pa gredo včasih tako daleč, da resno zapadajo v ekonomski determinizem. Kritizirajo jih tudi za njihova stališča, ki so moralistična in korekcionalistična. Pravijo, da tako imenovani ortodoksni marksizem na tem področju omejuje možnosti razvijanja Marxove teorije o deviantnosti, kajti marksistična teorija se ukvarja predvsem s politično ekonomijo.⁴¹

Ortodoksni »marksisti« pretirano prenašajo spoznanja klasikov v sodobni kapitalistični svet, v katerem so gospodarske, politične, tehnološke, kulturne, socialne, zdravstvene in druge razmere delavskega razreda docela drugačne, vštevši s politično ekonomijo. Dogmatsko razumevanje Marxa in Engelsa na področju kriminala in reakcije manj ustvarja odklanjanje ali celo posmehovanje, hkrati ko ga nekateri dojemajo kot radikalnost zlasti v tistem oziru, ko se za odpravo kriminala v kapitalističnem svetu zahtevajo kot glavna alternativa — revolucionarne družbene spremembe. S tem pa seveda posega znanost o kriminalu v političnost, ki za večino kapitalističnega sveta ne more biti sprejemljiva. Tovrstni entuziazem brez upoštevanja, kaj se dogaja v deželah, ki so izvedla socialne revolucije, ni opravičljiv in tudi v sami kriminologiji povzroča več škode kot koristi. Svet danes kaže jasno podobo o kriminalu, za katerega ni dovolj zrušiti kapitalistični način proizvodnje.⁴² **Z revolucionarnimi družbenimi spremembami ni mogoče zatreti kriminala.** Morda le določene vrste, hkrati, ko nastajajo neštete druge, ki si jih Marx in Engels nista mogla niti zamisliti.

S tem v zvezi gredo tudi prizadevanja za demistifikacijo prava in države, ki zastopa interese

vladajočega gospodarskega razreda kapitalistične družbe. Propad kapitalizma in oblikovanje nove družbe pa naj bi bila rešitev tudi glede kriminalitete.

Od tod seveda ni bilo daleč do **neomarksizma** oziroma do drugačnih gledanj na znanost in deviantnost v njej s pomočjo določene intelektualne revolucije, s katero je prišlo tudi do novih iskanj v znanju.⁴³ Ta skuša, kot ji očitajo, vse probleme kriminalitete rešiti z marksizmom. Zato je, kot pravijo, v preteklost gledajoč radikalizem, smer v znanosti pa je navezana na radikalno kriminologijo, ki ima bolj ali manj uspešna stališča v delih prenekaterih piscev zadnjih petnajstih let in jo kot smer v kriminologiji imenujejo: kriminologija delavskega razreda, pa materialistična, kritična, radikalna, nova (Wolfgang) tja do antiutilitarne ali marksistične itd. Poleg tega pa je še zaznamovana kot »emocionalno utemeljena«, »zgodovinsko naivna«, intelektualistično nagnjena«, »empirično puhla«, »šolsko bankrotirana«⁴⁴ itd. Zamerijo ji, da je v njenem prizadevanju veliko trditev, anekdot, spominov in analogij,⁴⁵ nereda, metafunkcionalizma, instrumentalizma in romantizma ter infantilnosti.

Trdijo, da v njej sploh ne gre za nekaj novega, ampak za staro tradicijo, za sentimentalnost do tistih, ki kršijo družbene norme, oziroma do revnih in zatiranih. Drugi menijo, da je »religiozna praksa marksistične ideologije«, ki verjame v vse dobro v socializmu, ki naj bi bil brezkriminalna družba. Že Bonger je namreč dejal: »Kapitalizem povzroča kriminal, socializem ga bo dokončno odpravil.«⁴⁶

Na tem področju t. i. nove kriminologije ali radikalne oziroma neomarksistične naj bi šlo predvsem za naslednja glavna vprašanja, ki neredko vzbujajo tudi žolčno polemčnost. To so: narava prava in človeških pravic v tej ali oni družbi, vzročnost kriminalitete bodisi v kapitalizmu bodisi v socializmu, vloga kriminologov in tovrstne znanosti, ki gre često v politični aktivizem, zaupljivost v vlogo marksistične ideologije, s katero se pričakujejo tolikšne spremembe, da družbenih deviantnosti v socializmu sploh ne bo, in poglede, ki koketirajo s kriminalom kot revolucionarno dejavnostjo, ki to sploh ni.⁴⁷

Tovrstni neomarksizem temelji, kot opozarjajo, preveč na instrumentalni in strukturalni Marxo-

⁴³ Inoiardi, v: *Radical Criminology*, s. 9.

⁴⁴ Prav tam, s. 8.

⁴⁵ Prav tam, s. 13.

⁴⁶ Shichor, v *Radical Criminology*, s. 201.

⁴⁷ Gl. prav tam, s. 299.

vi analizi. Nekateri protagonisti naj bi v njem združevali sociologijo in teologijo, materialnost in duhovnost, sveto in posvetno.⁴⁸ Ključno zanj je družbena organizacija oziroma medsebojna povezanost med proizvodnjo, razmerji v proizvodnji in družbeno nadgradnjo oz. institucijami itd.⁴⁹ Po njem so kontrolirani predvsem izkoriščani sloji, medtem ko kriminal dominacije in vlade, odklonskost zaradi vzdrževanja kapitalistične ureditve niso nadzirani in preganjani. S tem seveda prihaja do razlag, po katerih ima kriminaliteta tudi nek poseben pomen. Quinney pravi takole: »Kriminal je včasih sila v družbenem razvoju: če postane del razrednega boja, naraščajoče politične zavesti.«⁵⁰

Zaradi tega so te smeri ali odtenki utopični in nesprijemljivi za mnoge, ne-le za tradicionaliste, čeravno marsikdo sprejema misel, da je marksizem teorija o delovanju družbe, zlasti družbe s konflikti. Zmernejši verjamejo, da marksizem omogoča potrebne temelje za oblikovanje socialistične kriminologije, toda ne zaupajo radikalnosti v teoriji in menijo, da kriminal sploh ni osrednje vprašanje za družbo in toliko pomemben, da bi jo bilo treba revolucionarno spreminjati (iz kapitalizma v socializem seveda). So tudi taki, ki trdijo, da sta domiselnost in domišljija eno, kriminologija pa drugo, oboje pa ne gre skupaj. Pozivajo, da je treba razločevati Marxa kot slovitega teoretika od Marxa kavarniškega zarotnika.⁵¹ Skratka t. i. neomarksizem je v pisanju in razmišljanju o kriminalu in kontroli prenesel dosti svežine in preprih, sprejemanja in odklanjanja, navdušenja in sovražnosti. Tega slednjega toliko bolj, ker gre hkrati skoraj za ideologijo, ki je kapitalizmu in določenim strukturam v njem nevarna in heretična.

Četudi je zlasti Marx v znanosti o kriminalu in kontroli pogosto citiran v vseh delih sveta ne glede na družbenopolitične ureditve in nazorsko naravnost posameznih piscev, so deležni tako on kot njegovi pristaši, posnemalci, razlagalci in zagovorniki oziroma »marksisti« kakršnekoli vrste nešteto napadov in nasprotovanj. Zato je tudi na tem področju dosti pojavov različnih smeri tako v njem samem kot tudi v pogledu kriminalitete in nadzorstva. Stanje je često privedeno v tak absurd, da bi morda celo Marx rekel: »Če je to marksizem, potem jaz

nisem marksist.« To izhaja iz anekdote, ki jo radi omenjajo, oziroma kot je navedel Mehring, ko je bil Marx »nezadovoljen z zetoma in njunim propagiranjem njunih idej; Longuet kot zadnji proudhonist in Lafargue kot zadnji bakunist. Vrag ju vzemi. Hkrati se je tudi znebil krilatic, da za svojo osebo ni noben marksist.«⁵²

Očitki protimarksistov so (poleg političnih) naslednji: marksistična kriminologija se nagiba k spreminjanju zgodovine, medtem ko jo konvencionalna testira,⁵³ marksizem zavaja kriminologijo v zmoto in je nepotreben,⁵⁴ tako razmišljanje je ideološko in teoretično šibko, po njem naj bi resocializirali revne in likvidirali bogate,⁵⁵ ni mogoče računati na harmonično komunistično družbo in Marx je daleč od realnosti v današnji demokratični družbi,⁵⁶ Marx je zastarel za 20. stoletje,⁵⁷ njegov koncept je ekonocentričen⁵⁸ itd.

Pisanja »neomarksistov« in »marksistov« so deležna neusmiljene kritike. Te sodijo, da je marsikaj intelektualno malo vredno in za levico celo škodljivo,⁵⁹ da socialistična kriminologija ni dala posebnega prispevka in da jo kot take ne gre jemati resno, teoretično je šibka, limitirana in privatizirana.⁶⁰ Marksistična kriminologija nima empirične podpore za svojo teorijo,⁶¹ je mistična (kapitalizem je hudoben, socializem je dober), ni mogoče celokupnega družbenega življenja in njegovo zamotanost razpeti na Prokrustovo posteljo družbenih razredov — lastnikov in nelastnikov⁶² itd.

4. Pomen za prihodnost

V sodobnem svetu (in pri nas prav tako) je močno v navadi, da v **klasikih marksizma iščejo rešitve za prenekatera vprašanja**, čeprav so jih le-ti (tudi Marx in Engels) obravnavali mimgrede in kot vzporedna področja, polemično, časnikarsko in morda celo pod vplivom kakšne zagretosti in nedorečenosti. Zdi se, da gredo neka-

⁴⁸ Gl. o tem Kermauner D.: Karl Marx; Teorija in praksa, Marx, sto let kasneje, 20, 1983, 4–5, s. 730 ali Franz Mehring, Karl Marx, zgodovina njegovega življenja, s. 602.

⁴⁹ Friedrihs, v: Radical Criminology, s. 185.

⁵⁰ Spitzer, prav tam, s. 172.

⁵¹ Pepinsky, prav tam, s. 300.

⁵² Duncan, s. 311.

⁵³ Coser, s. 150.

⁵⁴ Poggi, s. 115.

⁵⁵ Mankoff, s. 295.

⁵⁶ Bankovski et al., s. 46.

⁵⁷ Akers, s. 528.

⁵⁸ Klockars, v navedbi Reiman/Headlee, s. 27.

⁴⁸ Friedrihs, v: Radical Criminology, s. 48.

⁴⁹ Quinney: Class, State, and Crime, s. 39.

⁵⁰ Prav tam, s. 62.

⁵¹ Akers, s. 540.

teri celo tako daleč, da iščejo, kaj Marx in Engels nista rekla, pa bi morala ipd. Nedvomno ima marsikaj, kar sta povedala v 19. stoletju, tudi svoj domet.

Podobni vprašanja sta tudi kriminaliteta in družbeno nadzorstvo. Oba — Marx in Engels — sta o tem povedala dosti zanimivega, utemeljenega, zlasti zgodovinsko dialektično, toda če so si v marksizmu enotni, so si v tem, da so s kriminalom in reakcijo nanj, nista ukvarjala posebej, zlasti pa ne sistematično. Zato so tudi pričakovanja močno omejena, čeravno včasih predimenzionirana. Toda **marksistični pogledi na kriminalnost in kazensko pravosodje vseeno privlačujejo nemajhno pozornost in vse kaže, da razmišljanja o tem celo naraščajo.**

V klasičnih marksizma je zelo pomembno, da so kriminaliteto pojasnjevali zlasti iz izhodišč pogojenosti razrednega izkoriščanja, družbene razklanosti (o tem niso bili edini — glej dela Quetelleta in drugih) in konfliktnosti ter zornega kota alienacije, torej predvsem sociološko-ekonomsko in manj drugače.

Na kriminal v prihodnosti sta gledala z dokajšnjim optimizmom, na to med ostalim kaže tudi naslednja vizija:

»... je lovec, ribič ali pastir — ali kritični kritik — in mora to ostati, če noče zgubiti sredstev za življenje — medtem ko v komunistični družbi, kjer ni, da bi vsakdo imel izključni krog dejavnosti, marveč se lahko izobrazbi v vsaki poljubni panogi, uravnava družba občo produkcijo in mi ravno s tem omogoča, da danes delam to, jutri ono, da zjutraj lovim, popoldne ribarim, zvečer redim živino — in po jedi kritiziram — kot mi pač prija, ne da bi kdaj postal lovec, ribič, pastir — ali kritik...«

Karl Marx, Friderich Engels: Nemška ideologija. Izbrana dela, II., s. 40.

Čeravno se nista nadejala, da bo boj s kriminalom preprost,⁶³ sta vendarle **polagala v socializem velike upe**. Skladno s preobrazbo celotne družbe (v kar verujejo tudi prenekateri marksistično misleči kriminologi v kapitalističnem svetu), naj bi s spremembami temeljnih družbenih razmerij, po njunem mišljenju, ne bilo družbeno-ekonomskih razlogov za kriminal. Prav v tem iščejo nekateri določeni ekonomski determinizem, ki se ni uresničil in jima zamerijo, da sta bila prevelika optimista, če ne celo tudi na tem področju — politična aktivista. Še zlasti ko sta s srditostjo opisovala katastrofalni položaj delavskega razreda v proizvodnih odnosih kapita-

lizma. V socializmu naj bi torej prenehal obstajati konflikt med doslej obstoječim načinom proizvodnje in razmerji v njej, kar naj bi bil razlog za prenehanje dotedanega kriminala, delavci pa naj bi bili lastniki sredstev za proizvodnjo in njeni nadzorniki. S tem pa ne bi bilo več razlogov, da bi kriminal sredstvo določenega razrednega odpora. Brezrazredna družba naj bi bil višek možnosti nadzorovanja proizvodnih sredstev. Skladno s tem pa ne bi bilo (toliko) **razlogov za odtujenost, ki je tudi vzrok za kriminalnost**. Torej bi kriminal kot atribut razredne družbe ne obstajal več, ker ne bi bilo izkoriščevalskega razreda, »uspešen boj s kriminalom pa je mogoč le v procesu odstranitve alienacije«.⁶⁴

Nadzorstvo in mehanizmi za njegovo izvajanje so odvisni od države in prava, o njima pa velja dokaj enotno prepričanje, da se Marx in Engels prav tako kot s kriminalom nista ukvarjala toliko, da bi prišlo do njune teoretične konceptualizacije. Marx je menil, da v svobodni asociaciji proizvajalcev »ne bi bil potreben poseben (državni) aparat prisile, ki naj bi silil ljudi, da delajo v družbeno zaželeni smeri«.⁶⁵ **Odmiranje države je bila bistvena sestavina Marxovih pogledov na to vprašanje.**⁶⁶ In če ni države oziroma če odмира, potem skladno z njo tudi organi prisile izgubljajo svoj pomen in prihaja do potrebe po drugače zasnovanih kontrolnih mehanizmih, ki naj bodo v rokah asociacij svobodnih proizvajalcev. Do tega sicer res prihaja, vendar bolje izdelano v politični teoriji kot v družbeni dejanskosti, toda pot je nakazana in oprijemljiva.

Če je trdil Marx, da sta država in pravo sredstvo za ohranitev kapitalizma in življenjski interes lastnikov kapitala⁶⁷ za nasilno kontrolizacijo v družbi, je imel gotovo prav. Toda kaj z njima v socializmu, pa je znatno manj jasno, ker niti on »ni izoblikoval sklenjene in vsaj sorazmerno celotne teorije prava«,⁶⁸ niti drugi doslej za njim. Vemo le, da je prava čedalje več, država pa ne odмира, kljub prenekaterim oblikam delovanja »asociacij proizvajalcev«.

Iztrganost in posameznost stališč Marxa in Engelsa o kriminaliteti in nadzorstvu iz konteksta celotnih izhodišč nas torej v smislu vizije danes po sto in še več letih ne pripeljeta na kdove kako trda tla. Družbena praksa gre v tem

⁶⁴ Vodimelič, tipkopis, s. 14.

⁶⁵ Černe, s. 233.

⁶⁶ Gl. Bibič, s. 262.

⁶⁷ Hepburn, s. 77.

⁶⁸ Perenič, s. 34.

⁶³ Glej o tem tudi Milutinović, Kriminologija, s. 153.

pogledu tako kriminala kot socialistične kontrolizacije doslej svojo pot, čeravno na višji ravni, znatno bolj humani, hkrati ko nastaja nešteto novih problemov, nepredvidljivih v času, ko sta živela.

To morda res pomeni, da v socializmu ni takšnih razlogov za odklonskost, kakršna je v kapitalizmu zaradi njegovih specifičnih razmer. Je pa druga, ki je takrat sploh ni bilo in povrh še vedno takšna, kakršna je bila takrat (zlasti skoraj vsa konvencionalna oziroma klasična kriminaliteta). Še vedno ni presežena odtujenost, je le drugačna. Poleg državne kontrolizacije imamo še samoupravno, ki se birokratizira in je sploh neučinkovita, ker proizvajalci niso motivirani zanjo. In če je tako potem se močno odmika vizija o uničljivosti kriminalitete kot družbenega pojava.

5. Vrednotenje spoznanj Marxa in Engelsa o kriminalu in družbeni reakciji nanj

Vrednotenje njunih sicer sporadičnih in nenačrtnih ugotovitev o kriminalu in vse, kar ga spremlja in omogoča, nedvomno kažejo že smeri uporabe klasičnega ali kateregakoli drugega marksizma ali tovrstnih izhodišč v kriminologiji. V tem delu pa gre samo za tisto, kar je od klasičnega marksizma upoštevano in čislano v znanostih o deviantnosti. Zato opuščamo vsa tista prizadevanja, ki skušajo razvrednotiti njuno mišljenje o teh vprašanjih, še posebej ob očitkih, da že po svoji oblikovanosti in političnih stremeljenjih nista primerna kot teoretika za področje deviantnosti še posebej kot funkcionalista ali kot determinista, ki upoštevata le ekonomske mehanizme. Zato skušajo nekateri »marksizmu podtakniti fatalistično negiranje aktivne vloge ljudi in idej« (Gemkov, s. 484).

Ne glede na to pa sta **močno spoštovana** pri celi vrsti prominentnih strokovnjakov prenekaterih socioloških, pravniških, kriminoloških in drugih šol, ki se kakorkoli ukvarjajo z dojemanjem odklonskosti, etiološko problematiko, fenomenološkimi vprašanji, kriminalno politiko itd. tja do razvijajoče se viktimološke znanosti v zadnjem času.

Za Marxom in Engelsom je bilo v kriminologiji dosti lažje upoštevati vplive raznih ekonomskih in družbenih dejavnikov, kar je postalo prenekaterim kasnejšim preučevalcem družbenih in individualnih deviantnosti ena izmed najpomembnejših, če ne ključnih področij. Seveda pa je to kot edino spoznanje (če je bilo) pogosto

zaznamovano kot determinizem v kriminologiji. Toda svojo težo in priznanje vendarle dobiva, če je v sklopu preučevanja z drugimi zlasti biopsihološkimi vplivi.

In ne le to, Marx in Engels ter njuno, čeprav obrobno **pisanje o kriminaliteti niso zgubili svoje aktualnosti** niti danes ko mineva skoraj 140 let od njunih začetnih razglabljanj o tem. Res, da gre za določene vzpone in padce, toda z radikalno oziroma kritično oziroma marksistično in še kako drugače ovrednoteno kriminologijo **znova razgrevata intelektualni svet zlasti v sociološki, kriminološki in pravniški znanosti**, pa čeprav z marksističnim ali buržoaznim ali nevtralnim predznakom. Priznavajo jima, da sta **dala prenekatero, seveda ne dokončne odgovore** na marsikatera vprašanja, polemike in kritike, predvsem v zvezi s kaznijo, vplivi nezaposlenosti in revščine na kriminaliteto in prostitucijo ter družinske tegobe, na kriminalizacijo, na področju kazenskega pravosodja tja do postopkov z devianti. Zlasti velja njun **zgodovinsko dialektični oziroma materialistični pogled na marsikatera vprašanja kriminalitete in deviantnosti**. Od tod verjetno še vedno pozivi na vračanja k izvirnemu Marxu in Engelsu tudi v kriminologiji s tem, da bi uporabili še politično ekonomijo, znanstveni socializem in zgodovinski oziroma dialektični materializem (ob tem seveda izgube svoj pomen prenekatero druge etiološke teorije, do česar pa seveda ni prišlo).

Marksizem zlasti odpira poti za raziskovanje kriminalitete višjih družbenih plasti, podjetniško poslovne deviantnosti, kriminala korporacij in množične viktimizacije z najrazličnejšimi dejavnostmi države, monopolov, podjetij, skupin in posameznikov. Prav to pa so v kriminologiji danes najbolj zanemarjena vprašanja, pri katerih veljavne teorije zgubljujejo na svojem pomenu. Le-te so nastajale predvsem ob opazovanju in analizi vedenja malega človeka, iz spodnjih družbenih plasti, pogosto brutaliziranega in potisnjene v obrobnost kot posledico buržoazne ali kake druge dominacije in diskriminacije. S tem pa se odpira tudi potreba po »marksistični analizi kriminalitete in kontrole, ne le v kapitalistični«,⁶⁹ marveč tudi v socialistični družbi.

Čeravno se nekateri nasprotniki lotevajo Marxa »s krepelcem namesto s skalpelom«,⁷⁰ je nedvomno široko uporabljena njegova teorija alienacije, in to ne le v deželah socializma, mar-

⁶⁹ Hepburn, s. 77.

⁷⁰ Mankoff, *Radical Criminology*, s. 142.

več marsikje drugje, hkrati ob drugih socioloških in kriminoloških teorijah, uporabljenih za ugotavljanje kriminalne vzročnosti.

K Marxu se zatekajo mnogi, ki danes v okviru kriminologije obravnavajo razna moralna, etična in filozofska vprašanja, tisti, ki jih zanimajo legitimizacija obstoječega družbenega reda, družbena porazdelitev moči, moč kriminalizacije odklonskih pojavov, družbene perspektive, struktura in funkcioniranje družbe in njenih institucij, izkoriščanje človeka, družbena delitev dela, teorije deviantnosti, preprečevanje in samozaščita itd.

6. Realnost kriminalitete in kontrolizacija v socializmu ter perspektive

Temeljna vrednota socializma je »svobodni razvoj vsakega posameznika kot pogoj svobodnega razvoja za vse«,⁷¹ vendar po drugi »strani človečna socialistična družba ni objektivno ne more biti tako zastavljena, da bi preprosto zadušila raznolikost njenih posameznosti.«⁷² Med njimi gre najbrž iskati možnost za svobodnost ljudi in njeno omejevanje, všteti ideološko in vsakršno drugo nasilje. Pri nas že dobiva delavec možnost za »uspešnejšo ekonomsko in politično kontrolo... celo na tistih področjih, na katerih je zaradi objektivnih pogojev nujna uporaba družbene prisile.«⁷³ S tem smo v položaju, ko imamo dihotomijo kontrolizacije; državno in samoupravno. Četudi smo v prehodnih razvojnih fazah, je že zaradi geopolitičnega položaja pričakovati izredno počasno odmiranje državnih organov prisile in zmanjševanje njihove pristojnosti. V tem trenutku še, in še dolgo časa bomo imeli dvotirnost v kontrolizaciji, pri čemer bo samoupravno nadzorstvo državnemu le dopolnilo, brez izrazitih sredstev za posredovanje v konfliktnih situacijah. Sredstva samoupravnega nadzorstva so sicer res neprisilna, toda zato tudi neučinkovita. Morali bomo biti zelo domišelni in ustvarjalni, da bi s samoupravnimi nadzornimi mehanizmi svobodnih asociacij proizvajalcev nadomestili tisto, kar bi zgubljali z zmanjševanjem državne represije in z opuščanjem rabe sredstev države. Če bi se samoupravno nadzorovanje zgledovalo v tem pogledu po državi in povzemalo njene ukrepe, ne bo postajalo to, kar naj bi. Sedanjost pa kaže, da je samoupravno nadzorovanje nesposobno ome-

jevati družbene deviantnosti celo v lastnih socialnih okoljih, hkrati ko se v njem začenjajo pojavi birokratizacije.

Tovrstni pojavi v sistemu socialističnega samoupravljanja, ki so pomembni za tako razmišljanje, so predvsem naslednji:

— Vlogi države in prava se ne zmanjšujeta. Država ima v kakršnikoli kontrolizaciji čedalje več pristojnosti. Vedno več je pravnih norm.

— Družbenih in individualnih deviantnosti ni manj, ampak več.

— Čedalje več je tudi na pravu zasnovanih kontrolnih mehanizmov, ki ne ustrezajo pričakovanjem. Predstavljajo neučinkovito hiperkontrolizacijo. Na to še posebej opozarjajo nekatere ugotovitve, ki utemeljujejo previdnost pred preveč optimističnimi pričakovanji.

a) Od države in prava se pričakuje učinkovito varstvo družbene politične ureditve, toda »zaradi neuveljavljanja (nespoštovanja, neizpolnjevanja) pravnih norm se pojavljajo nestabilni in skaljeni odnosi v družbeni reprodukciji in drugih oblikah družbene stvarnosti«. Tehnološke in birokratske strukture v čedalje večjem obsegu ignorirajo pozitivne pravne rešitve in odkrivajo nove načine rušenja ustavnosti in zakonitosti. Hkrati se ugotavlja drastično kršenje predpisov med občani in organizacijami kakor tudi pri državnih organih. Po drugi strani pa se pride do pravice pogosto zelo težko in počasi in še, ko je sodba pravnomočna, jo je težko izvršiti.

Kažejo se težnje po izrazito pretiranem pravnem normiranju, ki pa je vedno bolj neuspešno, več ko je pravnih norm. Opažajo se ideje vse-mogočnosti norme. Povečati moramo pravno zaveščanost članov družbe in vzpodbuditi razvoj socialistične morale⁷⁴ itd.

Zato smo za razvoj pravnega sistema zlasti z zornega kota gospodarske stabilizacije prav tako pripravili načrt, kajti družbena dejanskost v bližnji prihodnosti je pokazala močno oddaljevanje sposobnosti države in prava za uspešno varstvo družbenopolitične ureditve. Z njim želimo v glavnem doseči zamujeno in ne dosti več. Skrb za vsakdanjost nam zato zamegljuje teoretično koncepcijo prihodnosti.

b) Če sta Marx in Engels ugotavljala za kapitalistični sistem predvsem konvencionalno kriminaliteto malih ljudi na eni in razredno eksploatacijo na drugi strani, po kateri je kapitalizem sploh označen kot kriminalen, je za naše razmere položaj drugačen. Pri nas imamo pojave

⁷¹ Rus Vojan, s. 1079.

⁷² Prav tam, s. 1090.

⁷³ Kardelj, s. 16.

⁷⁴ Iz: »Razvoj pravnega sistema z vidika gospodarske stabilizacije.«

skupinskolastniškega prilaščanja družbenih sredstev, pridobivanja raznih privilegijev, gospodarski kriminal, kriminal kolegijskih teles, pa državnih in samoupravnih organov, ali kot pravo neopravičeno državnolastniško, skupinskolastniško in zasebnolastniško ravnanje poleg naraščajočega konvencionalnega kriminala, ki sta ga obravnavala že Marx in Engels.

Celotna družba je v položaju naraščajoče nezaposlenosti, inflacije in zadolženosti, kakršne še ni bilo v njeni zgodovini. Gospodarstvu primanjkuje surovin, boriti se mora za obstoj na svetovnem tržišču in ogroža ga uničujoča nelikvidnost. Tare nas nizka produktivnost, neustvarjalnost, masovno izostajanje z dela in nemotiviranost zanj itd. Cene rastejo, dohodek pada. Pojavljajo se neopravičene socialne diferenciacije.

Take razmere naravnost napeljujejo h kriminalnim kršitvam, toda z druge plati, kot jih je obravnaval Engels v Položaju delavskega razreda v Angliji. Ker bi kršitve radi zajezili, izdajamo več norm, ki zopet povzročajo vedno več kršitev, narekujejo potrebo po več kontrolnih mehanizmih, ki spet odkrivajo več deviantnosti. Konca ni videti. Spričo tega se **kriminal nakuže kot večnost in ni upati na družbo brez norm in brez kršitev**. Tovrstni optimizem se kaže kot čista iluzija, ki ji tako Marx in Engels, podlega večina kriminologov socialističnih dežel, med njimi tudi nekateri naši. **Kriminal v socializmu** torej ne more biti relikv kapitalizma, ampak **pojav s svojimi koreninami** v socialistični (samoupravni) družbi in posledica njenih gospodarskih, kulturnih, političnih in drugih družbenih vplivov, da pri tem ne omenjamo čisto osebnih.

c) V takih neugodnih družbenopolitičnih in gospodarskih razmerah se **krepijo država in njeni mehanizmi prisile**. Proces dejavnega odmiranja države je zavrt, **dvotirnost v kontrolizaciji** pa verjetno edina **alternativa** za stoletja, ob pričakovanju prenašanja manj pomembnih pristojnosti in zmernejše omejitve človekove svobode na samoupravne kontrolne mehanizme, kar pomeni le oprezno nadaljevanje že začetega procesa. To pa vzbuja še ključno vprašanje — kaj je motiviranost za samoupravno kontrolo znotraj »asociacij svobodnih proizvajalcev« v primerih, ko gre za kolektivna prilaščanja družbenega premoženja, ali za pridobivanje ugodnosti, ki so v korist delovne organizacije?

Država bo imela še pomembno vlogo ne le pri oblikovanju in organiziranju samoupravnih kontrolnih mehanizmov in v pomoči, marveč tudi,

in kar je bistveno, v določanju njihove pristojnosti, kar je vsebinsko vprašanje, čeravno menijo, da se »država« v samoupravnem socializmu spreminja v mehanizem »samoupravnosti«.

Samoupravno nadzorstvo naj bi v prihodnje le izjemoma posegalo po kazenskih ukrepih. Normativizem bo zanj gotovo normalen pojav, vso prihodnost pa ima v nagrajevanju (najrazličnejših oblik) želenega vedenja ob ustrezno prirejeni institucionalizaciji. Izrednega pomena pa je vprašanje **izboljšanja samokontrole posameznika in zavestnega pozitivnega ravnanja**. To pa ni le problem kontrolizacije, ampak predvsem vplivov organiziranih zavestnih političnih sil (pri tem pa nam ne gre za konformizem in politizacijo vedenja).

Marx in Engels sta kritizirala družbene razmere, ki so vplivale na kriminal in vrednotila reakcijo nanj z razrednih gledišč. Kriminologija pa je že po svoji naravi disciplina, ki raziskuje in vrednoti celokupnost vplivov na deviantnost. Upoštevajoč klasika marksizma je kriminologija pri nas toliko bolj poklicana ugotavljati in analizirati vplive na nastajanje najrazličnejših oblik deviantnosti, tako individualne kot kolektivne, zasebne in državne, všteti pojave viktimizacije v skladu z zakonitostmi družbenega razvoja, upoštevajoč interdisciplinarna lotevanja. To velja tudi za preprečevanje, kot nerepresivne dejavnosti pri omejevanju odklonskosti in za iskanje najrazličnejših oblik pomoči, svetovanja, vzgoje, izobraževanja in zdravljenja deviantov, na način, po katerem to ne bo cilj, ampak sredstvo za ustvarjanje drugačne družbe od sedanje, čeravno ni upati, da bi dosegli, nekriminalno družbo.

Kriminal ne bo izginil kar tako in kontrola bo vedno potrebna. Vprašanje je le v njeni demokraciji in humanosti.

Sklep:

Za (klasični) marksizem prevladuje splošno mnenje, da je med drugim kritika kapitalističnega sistema in s tem v zvezi, za kriminalitetu in družbeno nadzorstvo hkrati določen pogled in ocena teh področij, čeravno fragmentaren in teoretično neizdelan. Četudi to dvoje v času po Marxu in Engelsu ni posebno napredovalo **ima nemajhen vpliv v znanostih o kriminalu in njegovem obravnavanju**.

Ves čas po njima še posebno pa v zadnjem desetletju, marksizem kot tak, zaposluje družboslovce v kriminologiji in nenazadnje **pripelje v**

njej celo do novih smeri ter vznemirja strokovno javnost do te stopnje, da se dotedanja znanja začno preverjati z določenim nezaupanjem in vnema srdita polemika za marksizem, ali proti njem v kriminologiji, in če da, v kolikšni meri je uporabljen za čas, v katerem smo. Pomisleke vzbuja povrhu še obilica novega znanja in teorij, za katere menijo prenekateri na Zahodu, da so dosti bolj empirično verificirane od tistega, kar prinaša »novo« ali »marksistično« v kriminologiji. Zato »novo«, kot pravijo, da je sicer staro, toda uporabljeno v prav določenem kritičnem času, ko kriminologija močno stagnira, in predloženo na poseben radikalen način, ki že spominja na politični boj v posameznih delih sveta. Tudi to je razlog za nezaupanje in zavračanje, še posebno, ker je neredko čustveno in dogmatsko, da povzroča celo posmeh, ne le za kriminologijo, marveč tudi za marksizem nasploh. Kajti nekaterih njegovih praznin v tem oziru ni mogoče zapolnjevati z vsebino, ki nima več zveze z realnostjo in ki so jo tudi izkušnje in vsakdanja življenjska praksa socializma že zdavnaj demantirale.

Toda za vse to je značilno, da se dogaja na Zahodu oziroma predvsem v kapitalističnem svetu. Zdi se, da tam o marksizmu v (državni) represiji in deviantnosti dosti bolj zavzeto in odkrito razpravljajo kot tam, kjer naj bi bil marksizem morebiti oblikovalec novih teoretičnih spoznanj in praktične akcije, primeren že po naravi družbe. Tu je ostal Marx z Engelsom, z redkimi izjemami, na ravni klasičnega marksizma ali pa preplavljen s teorijami, med katerimi še ni nobene takšne, da bi veljala kot splošna teorija in uporabna za kaj več kot za kak posamezni segment človeškega vedenja. Res pa je, da je alienacija ostala kot najbolj prevladujoča teorija v socializmu za pojasnjevanje prenekaterih procesov in med njimi tudi kriminalne etiologije.

Po vsem tem se trdi, da »marksistični koncept razumeva kriminaliteto in delinkventnosti kot zamotan družbeni pojav... on pledira na interdisciplinarno lotevanje v njenem preučevanju, ki kaže velike spoznavne možnosti«,⁷⁵ kolikor se ta kriminologija ne zadovoljuje »s prepričanjem, da je zvesto ponavljanje nekaterih iztrganih Marxovih (in Engelsovih — dodal J. P.)

misli o... več kot dovolj za dokazovanje marksistične... misli v primerjavi z drugimi miselnimi tokovi«⁷⁶ v kriminologiji. Toda pravijo: »Intelektualna naloga socialistične kriminologije je preskrbeti materialistično analizo deviantnosti in strategijo, ki bo povezovala to teorijo z dejansko družbeno prakso«.⁷⁷

Glede na marksistično misel (ki nas zadeva v tem sestavku) od njiju dalje pa je treba ugotoviti:

— Še vedno so v ospredju pričakovanja o minljivosti kriminala v brezrazredni komunistični družbi in optimizem glede človeškega vedenja in brezkonfliktnost njegovih interesov v »dobrem« socializmu.

— Takoimenovani ekonomski determinizem in socialno okolje nista edina kriminogena vpliva na deviantnost. Čeravno sta zelo pomembna ju dopolnjujemo predvsem z različnimi psihološkimi in biološkimi sestavinami.

— Na področju represije je človeška družba storila bistveni napredek. Kazni so sicer ostale, toda zatiranje kriminala in drugih družbenih in individualnih deviantnosti temelji še na različnih prizadevanjih primarne, sekundarne in terciarne prevencije. Poseben pomen o tem imajo zlasti spoznanja o žrtvah kriminala in njihovem prispevku v njem.

— Pri obravnavanju deviantov veljajo pri velikem delu sveta humanizem, pomoč, svetovanje, poboljševanje, zdravljenje itd. kot temeljna izhodišča. Smrtne kazni so redke, prostostne kazni čedalje krajše, kolikor jih sploh ne zamenjujejo z različnimi oblikami tretmana na prostosti ali dopolnjujejo z varnostnimi ukrepi. Nekatero skupino deviantov so sploh posebej obravnavane kot subjekt izven kazenskega postopka. Očitni so tudi pojavi psihologizacije in psihiatrizacije deviantov (kar povzroča različne druge nevšečnosti in nezaupanje). Čeprav ne več tako kot prej, je v središču kriminološke pozornosti še vedno mali človek in dosti manj ljudje iz višjih družbenih plasti, »spoštljivi«, nedosegljivi in podobni.

— Razgibanost družbenega življenja narekuje nove inkriminacije. Zlasti socialistične družbe se v tem smislu izredno varujejo in kriminal često politizirajo. Pri tem še posebej prihaja v nasprotje Kantov rek: »Pravo se nikoli ne sme prilagoditi politiki, politika se more med tem vsak čas prilagoditi pravu.«⁷⁸ Inkriminacije naraščajo v imenu varstva svobode.

⁷⁶ Perenič, s. 34.

⁷⁷ Young, v: *Critical Criminology*, s. 91.

⁷⁸ Kant, v navedbi Pažanin, s. 44.

— V kontrolizacijo čedalje več vlagajo. Le-ta se tehnologizira. Vidiranje v človekovo zasebnost se nakazuje kot čedalje večja neizbežnost. Število nadzorovalcev narašča.

— Državno nadzorovanje dopolnjujejo razni mehanizmi »asociacij svobodnih proizvajalcev«, ki pa za to dejavnost ne kažejo posebne motiviranosti. Zato je odprtje države na tem področju verjetno še zelo daleč, oziroma neskončen proces, kolikor sploh ni neuresničljivo.

O marksizmu v znanostih o družbenih deviantnostih in njegovem pomenu z zgodovinskoma-

terialističnih in dialektičnih izhodišč in povezanem s konkretnimi družbenimi razmerami pa so potrebna v teh strokah prenekateri prizadevanja tudi v smislu teoretične konceptualizacije. To še posebej za pojasnjevanje vplivov družbenih razmer na odklonske pojave v socializmu (katerikoli vrste). Za ta namen pa nam manjkajo ustrezno naravnanih empiričnih raziskavah. O tem pa ni bilo govora v tem sestavku.

Rokopis končan 12. 9. 1983.

LITERATURA

1. Akers, R.: Theory and Ideology in Marxist Criminology. *Criminology*, Beverly Hills 16(1979)4, s. 527—544.
2. Antonovič, I.: **Kapitalizm i social'nyj kontrol'**. Moskva, Mysl 1978, 183 s.
3. Bankowski, Z. (et al.): Radical Criminology or Radical Criminologist? *Contemporary Crises*, Amsterdam 1(1977)1, s. 37—51.
4. Bibič, A.: Politična znanost in marksizem. **Teorija in praksa**, Ljubljana 20(1983)2—3, s. 243—266.
5. Cain, M.; Hunt, A.: **Marx and Engels on Law**. London (etc.), Academic Press 1979, 281 s.
6. Chambliss, W.: The Political Economy of Crime: a Comparative Study of Nigeria and the USA. V: **Critical Criminology**. London, Routledge & Kegan 1975, s. 167—180.
7. Coser, L.: Karl Marx and Contemporary Sociology. V: **Continuities in the Study of Social Conflict**. New York, The Free Press 1967, s. 137—151.
8. Černe, F.: Uresničevanje Marxovih (ekonomskih) idej v naši družbi. **Teorija in praksa**, Ljubljana 20(1983)2—3, s. 224—242.
9. Duncan, G.: **Marx and Mill: Two Views of Social Conflict and Social Harmony**. Cambridge, University Press 1973, 386 s.
10. Đorđević, J.: Savremenost Marksovog shvatanja komunizma. V: **Marks i savremenost**. Knj. 1. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964, s. 381—385.
11. Đorđević, J.: Prilog pitanju marksističke pravne teorije i marksističkog pravnog metoda. **Gledišta**, Beograd 20(1979)2, s. 29—37.
12. Engels, F.: Izvor družine, privatne lastnine in države. V: Marx, K.; Engels, F.: **Izbrana dela**. Zv. 5. Ljubljana, Cankarjeva založba 1975, s. 202 do 306.
13. Engels, F.; Marka, V.: Marx, K.; Engels, F.: **Izbrana dela**. Zv. 4. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 637—657.
14. Engels, F.: Nemška kmečka vojna. V: Marx, K.; Engels, F.: **Izbrana dela**. Zv. 3. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 179—306.
15. Engels, F.: Očrti za kritiko nacionalne ekonomije. V: Marx, K.; Engels, F.: **Izbrana dela**. Zv. 1. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 209—244.
16. Engels, F.: Položaj Anglije: Angleška konstitucija. V: Marx, K.; Engels, F.: **Izbrana dela**. Zv. 1. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 461—492.
17. Engels, F.: Položaj delavskega razreda v Angliji. V: Marx, K.; Engels, F.: **Izbrana dela**. Zv. 1. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 535—890.
18. Engels, F.: Razvoj socializma od utopije do znanosti. V: Marx, K.; Engels, F.: **Izbrana dela**. Zv. 4. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 547—636.
19. Friedrichs, D.: Victimology: A Consideration of the Radical Critique. *Crime and Delinquency*, San Francisco 29(1983)2, s. 283—294.
20. Gemkov, H.: **Friedrich Engels: biografija**. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1974, 558 s.
21. Hasenpusch, B.: Crime, Crime Control and Criminology in Socialist Countries. *Crime et/and Justice*, Ottawa 5(1977)3, s. 245—255.
22. Hepburn, J.: Social Control and the Legal Order: Legitimated Repression in a Capitalist State. *Contemporary Crises*, Amsterdam 1(1977)1, s. 77—90.
23. Härtst, P.: Marx and Engels on Law, Crime and Morality. V: **Critical Criminology**. London, Routledge & Kegan 1975, s. 203—232.
24. Ibrahimpašić, B.: Marks i savremena kriminologija. V: **Marks i savremenost**. Knj. 1. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964, s. 193—198.
25. Jambreč, P.: Prostor za realizacijo človekovih pravic in svoboščin. **Teorija in praksa**, Ljubljana 20(1983)2—3, s. 372—374.
26. Jessop, B.: On Recent Marxist Theories of Law, the State, and Juridico-Political Ideology. *International Journal of the Sociology of Law*, London 8(1980)4, s. 339—368.
27. Jogan, M.: Sociologija kot »znanost« in marksizem kot »ideologija«. **Teorija in praksa**, Ljubljana 20(1983)2—3, s. 267—277.
28. Kardelj, E.: **Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja**. Ljubljana, Komunist 1977, 221 s.
29. Klímar, P.: **Socialne mobilnosti in socialne kontrole**. Ljubljana, Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo 1970, 26 s. Referat na World Congress of Sociology, Varna.

30. Klockars, C.: The Contemporary Crises of Marxist Criminology. *Criminology*, Beverly Hills 16(1979)4, s. 477—515.
31. Kuzmanović, B.: Rasprave o marksizmu i ličnosti. *Gledišta*, Beograd 20(1979)9, s. 111—119.
32. Lučić, R.: Marksističke teorije prava. *Gledišta*, Beograd 20(1979)2, s. 22—29.
33. Mankoff, M.: On the Responsibility of Marxist Criminologists: A Reply to Quinney. *Contemporary Crises*, Amsterdam 2(1978)3, s. 293—301.
34. Marković, M.: Uslovljavanje, uzročnost i determinizam. V: *Marks i savremenost*. Knj. 3. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1966, s. 406—416.
35. Marx sto let kasneje. *Teorija in praksa*, Ljubljana 20(1983)4—5, s. 487—800.
36. Marx, K.: Državlanska vojna v Franciji. V: Marx, K.; Engels, F.: *Izbrana dela*. Zv. 5. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 233—334.
37. Marx, K.: *Kapital*. Poljud. izd. Prir. Julian Borchardt. Ljubljana, Cankarjeva založba 1952, 522 s.
38. Marx, K.: Kritika gotskega programa. V: Marx, K.; Engels, F.: *Izbrana dela*. Zv. 4. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 479—509.
39. Marx, K.: Prispevek k židovskemu vprašanju. V: Marx, K.; Engels, F.: *Izbrana dela*. Zv. 1. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 149—188.
40. Marx, K.; Engels, F.: Nemška ideologija. V: *Izbrana dela*. Zv. 2. Ljubljana, Cankarjeva založba 1976, s. 5—352.
41. Marx, K.; Engels, F.: Sveta družina ali kritika kritične kritike. V: *Izbrana dela*. Zv. 1. Ljubljana, Cankarjeva založba 1977, s. 493—534.
42. Marx, K.; Engels, F.: Izbrana dela v petih zvezkih. Stvarno in imensko kazalo. Ljubljana, Cankarjeva založba 1982, 815 s.
43. Mehnig, F.: *Karl Marx, zgodovina njegovega življenja*. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1974, 689 s.
44. Melossi, D.: Strategies of Social Control in Capitalism: A Comment on Recent Work. *Contemporary Crises*. Amsterdam 4(1980)4, s. 381—402.
45. Milutinović, M.: Marksističko shvatanje kriminalitete. V: *Kriminologija*. Beograd, Savremena administracija 1981, s. 148—157.
46. Milutinović, M.: *Osnovne tendencije u savremenoj kriminologiji*. Referat. Medunarodni kongres za kriminologiju, Beograd 1973, 61 s.
47. Mullin, N.: Pashukanis and the Demise of Law: An Essay Review. *Contemporary Crises*. Amsterdam 4(1980)4, s. 433—438.
48. Norrie, A. W.: Marxism and the Critique of Criminal Justice. *Contemporary Crises*. Amsterdam 6(1982)1, s. 59—73.
49. Pašić, N.: Društveno-političke pretpostavke ustavnosti i zakonitosti. V: *Marks i savremenost*. Knj. 2. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964, s. 38—48.
50. Padjen I.: Slabosti Viskovićevog određenja integralnog pojma prava. *Gledišta*, Beograd 20(1979)2, s. 47—58.
51. Pavković, N.: Pravna etnologija. *Gledišta*, Beograd 20(1979)2, s. 77—81.
52. Pažanin, A.: Prirodno pravo i praktična filozofija. *Gledišta*, Beograd 20(1979)2, s. 40—47.
53. Pearce, F.: *Crime of the Powerful*. London, Pluto Press 1976, 172 s.
54. Pepinsky, H.: Communist Anarchism as an Alternative to the Rule of Criminal Law. *Contemporary Crises*, Amsterdam 2(1978)3, s. 315—334.
55. Perenič A.: Prispevek marksizma k preučevanju prava. *Teorija in praksa*, Ljubljana 13(1976)1—2, s. 32—36.
56. Petrić, E.: Tehtnost Marxove misli za naš čas. *Teorija in praksa*, Ljubljana 20(1983)2—3, s. 397 do 401.
57. Phillips, P.: *Marx and Engels on Law and Laws*. Oxford, Robertson 1980, 238 s.
58. Poggi, G.: Karl Marx. V: *Images of Society*. London, Oxford University Press 1972, s. 83—161.
59. Quinney, R.: *Class, State and Crime*. New York, Longman 1977, 179 s.
60. Quinney, R.: The Production of a Marxist Criminology. *Contemporary Crises*. Amsterdam 2(1978)3, s. 277—292.
61. *Radical Criminology* / Ed. J. Inciardi. Beverly Hills, Sage Publications 1980, 320 s.
62. Razvoj pravnega sistema z vidika gospodarske stabilizacije. Priloga *Dela*, Ljubljana 19. 7. 1983.
63. Reiman J.; Headlee, S.: Marxism and Criminal Justice Policy. *Crime and Delinquency*, Hackensack 27(1981)1, s. 24—47.
64. Rus V.: Marksizem — individuum, družba in človek. *Teorija in praksa*, Ljubljana 12(1975)11 do 12, s. 1079—1093.
65. Sinadinovski, J.: Naučne osnove Marksove etike i njihov značaj danas. V: *Marks i savremenost*. Knj. 1. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964, s. 90—93.
66. Spitzer, S.: The Rationalization of Crime Control in Capitalist Society. *Contemporary Crises*. Amsterdam 3(1979)2, s. 187—206.
67. Stang Dahl, T.: State Intervention and Social Control in Nineteenth-Century Europe. *Contemporary Crises*, Amsterdam 1(1977)2, s. 163—187.
68. Stanković, J.: Neka pitanja izučavanja totaliteta prava. *Gledišta*, Beograd 20(1979)2, s. 73—77.
69. Strehovec, J.: O marksistični estetiki in njenih problemih. *Teorija in praksa*, Ljubljana 20(1983)2—3, s. 336—345.
70. Taylor, I.; Walton, P.; Young, J.: *The New Criminology*. London, Routledge & Kegan 1973, 325 s.
71. Toby, J.: The New Criminology is the Old Sentimentality. *Criminology*, London 16(1979)4, s. 516 do 526.
72. Traverso, G.; Verde, A.: *Criminologia critica*. Padova, CEDAM 1981, 260 s.
73. Visković, N.: Problemi marksističke teorije prava. *Gledišta*, Beograd 20(1979)2, s. 3—22.
74. Vodinelić, V.: *Marx i kriminologija*. Referat. Znanstveni skup »Mi i Marx«. Split 1973, 25 s.
75. Wollan, L.: After Labeling and Conflict. *Criminology*, London 16(1979)4, s. 545—560.

Seznam literature pripravila:
Marija Milenković

UDK 316.26:343.9

Marx and Engels on Crime and Social Control (and »Marxism« in Theory of Criminology)

Pečar dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

Marx and Engels did not conceive any theory on crime or on control, but wrote about these questions only marginally in connection with the class struggle of capitalism in the second half of the nineteenth century. What seemed especially important to them was that they saw social causes of deviant phenomena in general economic conditions and in the essence of society itself; they considered control as a means of maintaining the existing political system. Antagonistic relations between the proletariat and the bourgeoisie represented for them the main spheres giving rise to crime and the expansion of repression.

Later considerations about their writing on crime and control could be characterized by three main courses: classical Marxism, Neomarxism and anti-marxism. If the first exaggeratedly transmits the

knowledge of the classics into the contemporary world, if the second tries to solve crime problems by revolutionary social changes, the third opposes any application of Marxism in criminology.

Irrespective of this, Marxist views of crime and repression attract considerable attention and reconsiderations of these questions do not lose their topicality. They especially use Marx and Engels' historical dialectical and materialistic views on crime and control and refer to them in considering many moral, ethical, philosophical and other questions.

In this connection there still exists the necessity—especially in socialism—of conceptualizing in an adequate theoretical way the influences that social conditions have on crime and deviant phenomena in general and on their repression.